

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

NAKŞİBENDİ-İ ATİK DERGÂHI

ve

AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kezban ALTINIŞIK

Danışman

Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ

BURSA 2006

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalı'nda numaralı
..... 'nın hazırladığı “.....”
.....”
konulu (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlilik Tezi/Çalışması) ile
İlgili tez savunma sınavı, .../.../ 20.... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan
sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız)
olduğuna (oybirliği/oyçokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Ana Bilim Dalı Başkanı
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

..... / / 20.....

Enstitü Müdürü
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Yazar : Kezban ALTINIŞIK
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Tasavvuf
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : XI + 78
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ

NAKŞİBENDİ-Î ATİK DERGÂHI ve AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ

Seyyid Şeyh Mahmud Efendi 1010/1601 yılında Diyarbakır'da (Amid) doğmuştur. Yaz-kış başı açık olarak dolaştığı için şöhreti Açıkbaş'tır. IV. Murad'ın emriyle idam ettirilen Aziz Mahmud Urmevî'nin kardeşi Âhi Mahmud'un oğludur. Diyarbakır'da ilim tahsilinden sonra valilerin sohbetinde bulunmuş ve Mardin voyvodası olmuştur. Daha sonra memuriyeti bırakarak amcası Aziz Mahmud Urmevî'nin halifesi olmuştur. Amcası o dönemde Doğu Anadolu'nun manevi mürşidi sayılmaktaydı. Amcasının idamıyla beraber ilim tahsiline çıkan Açıkbaş Mahmud Efendi, Kahire, Bağdad gibi önemli şehirlerden sonra İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Nakşibendî Dergâhı'nda zikir ve ibadetle uğraşmıştır. Ancak kerametleriyle ilgili rivayetlerin artması ve müritlerinin çokluğu sebebiyle Bursa'ya geçmiştir. Burada Nakşibendî-î Atık Dergâhı'nın kurarak irşâd faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca Dâye Hâtun Câmii, Ulucâmii ve bazı büyüklerin evlerinde toplanarak va'z vermiştir. Bu toplantı esnasında, hadislerde geçen duaları ihtiva eden Evrâd-ı Fethiye adlı risaleyi okumaya devam etmiştir.

Hakkındaki bazı iddialardan dolayı yönetime şikayet edilen Açıkbaş Mahmud Efendi'nin, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın huzurunda söylediği bazı sözlerden dolayı hapsi istenmiştir. Bu amaçla başhekime öldürücü bir zehir hazırlatmışlardır. Şeyh Mahmud "Bismillah" diyerek zehiri içmiş ancak zehir vücudundan ter yoluyla çıkmıştır. Bunun sonucunda izzet ve ikram ile Bursa'ya gönderilmiştir.

Mürşid olmasının yanı sıra şair bir kişiliğe sahip olan Mahmud Efendi, "Resmî" ve "Âcizî" mahlaslarını kullanarak Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Mahmud Efendi aynı zamanda tarih düşürmekte de mâhirdi.

Güzîde isminde tecvidle ilgili bir risalesi, Risâle-i Nurbahşiyye ve aslı Farsça olan Evrâd-ı Fethiyye adlı esere yaptığı ve Evrâd-ı Fethiyye Şerhi olarak isimlendirdiği eserleri bulunmaktadır.

Bursa'da irşad faaliyetlerine devam eden Mahmud Efendi, 1077/1666 yılının Rebûlevvel ayının 15'inde vefat etmiş ve Dâye Hâtun Câmii haziresine defnedilmiştir. Vefatından sonra dergâha, kardeşinin oğlu Âhi Mahmud Efendi postnişin olmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Açıkbaş Mahmud Efendi, Nakşibendi-î Atîk Dergâhı, Aziz Mahmud Urmevî,
Diyarbakır, Bursa, Dâye Hâtun Câmii, Mürşid, Mûrid, Postnişin.

ABSTRACT

Author : Kezban ALTINIŞIK
University : University of Uludağ
Main Department : Department of Fundamental Islamic Sciences
Department : Islamic Mysticism
Quality of Thesis : Master's Thesis
Page's Number : XI + 78
Date of Graduation : / / 20.....
Advisor : Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ

NAKSHIBENT-I ATIK DERVİŞ CONVENT and BARE-HEADED MAHMUT EFENDI

Seyyid Sheikh Mahmut Efendi was born in Diyarbakır (Amid) on the tenth of October in 1601. Because of going around bare headed, his nickname was bare headed. He is the son of Ahi Mahmud who is the brother of Aziz Mahmud Urmevi who was executed with the order of Murad the 4th. After studying science in Diyarbakır, he conversed with the governor of the province and later he became governor of Mardin. After that he resigned from official duty, then he became the caliph of Aziz Mahmud Urmevi. At that time his uncle was respected as a spiritual guide of East Anatolia. After his uncle's execution, bare headed Mahmut Efendi started studying science and after visiting the important cities like Cairo and Baghdat, he went to Istanbul. In Istanbul he studied on worshipping and reciting God's name in the Nakshibent dervish convent. However because of the rumours related with his miracles and also because of having so many disciples, he went to Bursa.

Here by founding Nakshibent-i Atik dervish convent, he started the activities related with act of guiding. On the other hand, he preached in Daye Hatun mosque and in the houses of same dervishes. During these meetings, he continued reading pamphlets named Evrad-ı Fethiyye which includes the prayers in the sayings of the prophet.

Bare-headed Mahmut Efendi, who was complained to the government because of some claims about him, said something to the Grand Vizier Köprülü Mehmet Pasha and therefore he was wanted to be sentenced. With this aim, they have made the head doctor prepare fatal poison for him to drink. Sheikh Mahmud Efendi drank the poison by saying 'Bismillah', however; the poison left his body owing to perspiration. In conclusion he was sent to Bursa with dignity and gifts.

Beside being a spiritual guide, Mahmud Efendi was also a poet. He wrote Arabic, Persian, and Turkish poems by using "Resmi" and "Acizi" as a pen name. Mahmud Efendi was also talented in giving the date by EBCED.

His works are; a pamphlet related with the art of reading Koran rhythmically, a pamphlet named Nurbahşiye and Evrad-ı Fethiyye which was originally written in Persian. Also he wrote an explanation of Evrad-ı Fethiyye.

Mahmut Efendi while continuing the act of guiding in Bursa, died in the third Lunar month of 1077 / 1666 and he was buried in the graveyard of Daye Hatun Mosque. After his death, his brother's son, Ahi Mahmut Efendi, became head sheikh in dervish convent.

Key Words:

Bare-headed Mahmud Efendi, Nakshibent-i Atik dervish convent, Saint Mahmut Urmevi, Diyarbakır, Bursa, Daye Hatun Mosque, spiritual guide, disciple, head sheikh.

ÖNSÖZ

İki tarafı keskin bir kılıç olan tasavvuf, bu keskinliğini XVII. yy.'da da göstermiştir. İnsanın gönül ve ahlâk eğitimini esas alması sebebiyle devlet ricâli ve halk arasında baş tacı yapılmıştır. Padişahların kılıç kuşanmasından camilerin temel atma törenine ve hatta savaşlarda bile mutasavvıfların söz sahibi olduğu görülmüştür. Ancak bazen de devlet ricâli, şeyhülislam ve hatta kendi ahbabları tarafından mutasavvıflardan ve dolayısıyla tasavvuftan uzaklaştırıldığı da görülmüştür.

Bazen müritlerin nüfuzundan çekinen ve padişahlığın ellerinden alınmasından korkan sultanlar şeyhleri idam ettirirken bazen de padişahlar, fikirlerini benimseyemedikleri mutasavvıfları sürgün edip şehir şehir dolaştırmışlardır. Tezimizde incelediğimiz Açıkbaş Mahmud Efendi ve ailesi de bu şekilde sürgün edilen ve daha sonra idam edilen mutasavvıflardandır.

Çalışmamızın giriş bölümünde XVII. yy.'da Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve kültürel durumu ana hatlarıyla incelendikten sonra bu yüzyıl edebiyat ikliminde yetişen şahıslar ve onların eserleri hakkında bilgiler verilmiş, bu dönemde baş gösteren siyasi, askeri, ekonomik vb. bozulmalar ve bunların çözüm yollarından bahseden eserlerden de söz edilmiştir. Daha sonra asıl konumuz olan tasavvuf ve tasavvuf kültürü hakkında da bilgiler verilip XVII. yy.'daki siyasi olayların tasavvuf kültürüne ve mutasavvıflara nasıl yansıdığına değinilmiştir.

Birinci Bölümde Açıkbaş Mahmud Efendi'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla hayatı incelenmiş, ailesi hakkında bilgi verilmiştir. Ailesi olan Urnevîler'in şeceresi ve Aziz Mahmud Urnevî'nin halifeleri şemalarla gösterilmiştir. Daha sonra Nakşîbendî-i Atîk Dergâhı ve bu dergâhtaki postnişinler üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Açıkbaş Mahmud Efendi'nin eserleri tanıtılmış, bu eserlerinde yola çıkılarak fikirlerinden bahsedilmiş ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Tarikat silsileleri ise şema ile gösterilmiştir.

Ekler bölümü Risâle-i Nurbahşiyye'nin tamamını, Evrâd-ı Fethiyye ve Güzîde isimli eserlerinden ve şiirlerinden bir kısmını içermektedir. Açıkbaş Mahmud Efendi'nin kabrinin bulunduğu Tayakadın Camii ve haziresinin fotoğrafları da yine ekler bölümündedir.

Bu çalışmamın yönetimini üstlenen ve yol gösteren hocam Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ Bey'e, çalışma süresi boyunca gerek kütüphanesindeki eserlerden istifade ettiğim ve gerekse çalışmamın plan aşamasından son aşamasına kadar yardımını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Mustafa KARA Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

BURSA 2006

Kezban ALTINIŞIK

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
İçindekiler.....	IX
KISALTMALAR.....	XI

GİRİŞ

XVII. ASRA GENEL BAKIŞ.....	1
-----------------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ VE NAKŞİBENDÎ-İ ATİK DERGÂHI

I. AİLESİ.....	18
II. HAYATI.....	26
III. NAKŞİBENDÎ-İ ATİK DERGÂHI.....	31
IV. NAKŞİBENDÎ-İ ATİK DERGÂHI POSTNİŞİNLERİ.....	33
A. Şeyh Ahî Mahmud Efendi.....	33
B. Şeyh Mustafa Efendi.....	34
C. Şeyh Abdülkerîm Efendi.....	34
D. Şeyh Abdullah Efendi.....	35
E. Şeyh Mehmed Efendi.....	36

F. Şeyh Mehmed Efendi.....	36
G. Şeyh Abdullah Efendi.....	37
H. Şeyh Abdülkerîm Efendi.....	38
İ. Şeyh Abdülhâdî Efendi.....	38
J. Şeyh Mehmed Eşref Efendi.....	38
K. Şeyh Eşref Efendi.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ'NİN ESERLERİ VE FİKİRLERİ

I. ESERLERİ.....	40
A. RİSÂLE-İ NURBAHŞİYYE.....	40
B. EVRÂD-I FETHİYYE ŞERHİ.....	46
C. GÜZÎDE.....	48
II. FİKİRLERİ.....	51
SONUÇ.....	59
KAYNAKLAR.....	61
EK-1.....	64
EK-2.....	69
EK-3.....	72
EK-4.....	74
EK-5.....	76
ÖZGEÇMİŞ.....	78

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.r.	Adı geçen risale
a.s.	Aleyhisselam
a.y.	Aynı yer
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.y	Adı geçen yer
b.	Bin,ibn
BEEK	Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi
BK	Bursa Kütüğü
Bkz	Bakınız
bkz. yuk.	Eserin kendi içinde yukarıya atf
bs.	Basım
c	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
Kit.	Kitaplığı
ME	Milli Eğitim
nr.	Numara
OSAV	Osmanlı Araştırmaları Vakfı
OM	Osmanlı Müellifleri
ö.	Ölümü
sav	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
ss.	Sayfadan sayfaya
sy	Sayı
s.	Sayfa
TAM	Terâcim-i Ahvâl-i Meşâyih
TDED	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
ts.	Basım tarihi yok
TTK	Türk Tarih Kurumu
UÜİFD	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	Ve benzeri
vr.	Varak
vs.	Vesaire
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

XVII. ASRA GENEL BAKIŞ

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti için adeta bu yüzyıla kadar geçen dört asırlık bir tarihi sürecin iyi ya da kötüsüyle meyvelerinin toplandığı bir dönemdir. Kuruluşundan bu yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin geldiği en yüksek noktada varlığını devam ettirebilmesi, bu yüksek konumun meyvelerinin iyi şekilde toplanabilmesine bağlıken asıl sorun devlet yönetiminde ortaya çıkmış ve diğer sorunlar bunu takip etmiştir. Bu sorun, tahta liyakatsiz ve çocuk yaştaki padişahların getirilmesi sorunudur.

XVII. yüzyılda, Osmanlı Devleti, geçen yüzyıllardaki büyük gücünü her yönden kaybetmeye başlamış ancak bu durum dışarıdan fark edilemediği gibi, içeriden de yeteri kadar fark edildiği söylenemez. Çünkü geçmişinde var olan zaferlerle dolu kuvvetli mazisi nedeniyle devlet bütün asır boyunca heybetli manzarasından fazla bir şey kaybetmemiştir.¹

XVII. yüzyılın tarihi ve sosyal çerçevesini iyi çizebilmek için bu devirde yazılmış üç önemli eserin dikkatle incelenmesi gerekir. Bunlar, Kâtip Çelebi'nin (ö.1066/1656) *Mizânu'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehakk* adlı eseri, *Koçibey Risalesi* ve *Nâimâ Tarihi*'dir. Bu eserlerde yer alan konular ve değerlendirmeler, XVII. yüzyıldaki sosyal meselelerin siyasi çekişmelerin dini tartışmaların mahiyet itibariyle bir önceki yüzyılın gündemindeki konulardan oldukça farklı olduğunu göstermektedir.²

¹ Banarlı, N. Sami, *Resimli Türk Edebiyatı*, c.II, M.E. Basımevi, İstanbul 1976, s.643.

² Bilkan, Ali Fuat, *Hayrî-Nâme'ye Göre XVII. yy.'da Osmanlı Düşünce Hayatı*, AkçağYayımları, Ankara 2002, s.11.

Mizânu'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehakk adlı eserinde, yaşadığı dönemin sorun ve tartışma konuları hakkında açıklamalar yapan Kâtip Çelebi, örneğin rüşvet hakkında şunları söyler: “... ve bilhassa günümüzde çekinilmeden rüşvet alınmaktadır, öyle olunca münasib olan şuur ki, İbn Nuceym’in Kazıhan’dan naklettiği (iş takibi mukavelesi) icâre akdi ile muâmele ederek bundan kurtulalar. Zamanımızda, devlet dairelerinde çalışanların (mahkemedeki) kaza işinin gayrı hususlarda alıp verdikleri işler o kabildendir. Nihayet unutmamak lazımdır ki, rüşvet alıp vererek hakkı geçersiz ve batılı geçerli kılma cihetine gidilmekle nizâma hâlel gelmek korkusu vardır. Eskiden İslâm hâkimleri (idarecileri) ve halkın başındaki padişah, bu mahzuru def ve hanedanlığın zevâle ermesine yol açacak hususu men için rüşvet kapısını mutlak surette sıkı bir şekilde kapatarak kânun üzere muameleleri yürütmüşler ve halkı böylece zabt etmişlerdir. Şimdi de ona göre hareket olunmak gerek, sonra pişmanlık fayda vermez, hile-i şer’iyye yaptık demek (iyi bir) söz değildir. Çok husus vardır ki, şeklen şeriata uyarlamak kâbildir. Lâkin öyle şeylerin altında nice fesat bulunduğu için makul olarak görülmez.”³

Koçi Bey (ö.1060/1650) XVII. yüzyılda, İmparatorluğun, ekonomide, ilimde, askeri teşkilatta ve yönetimde, bir önceki yüzyıla ait uygulamalardan farklı bir yol izlenmesini⁴ tenkit amacıyla Risalesi’ni yazmıştır. O’na göre tımar ve zeamet sistemindeki değişme ve bir süre sonra bu sistemin yok olması yanısıra ücretli askerlerin arttırılması, devletin bünyesine büyük zarar vermektedir.⁵ Koçi Bey, Osmanlı padişahlarından IV. Murad ve I. İbrahim’e sunduğu risalesinde bu durumun düzeltilmesi hususunda şunları söyler: “Mübarek başınız için çok sadaka veresiniz ve bazı şeyhlere çok ihsan gönderesiniz, sizin için menfaatlidir.”⁶

Nâimâ (ö.1128/1716), bir vaka’nüvis gibi tanzim ettiği Tarih’inde, olayları olduğu gibi anlatmaktan da geri durmamıştır. Devlet yönetimindeki bozuklukları ve bunların sebeplerinin iç yüzünü tarafsızca, zengin bir tasvir uslûbuyla kaleme almıştır. Osmanlı

³ Kâtip Çelebî, *Mizânu'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehakk (İslâm’da Tenkit ve Tartışma Usûlü)*, sadeleştirilenler: Süleyman Uludağ – Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2001, s.132.

⁴ Bilkan, a.g.e., s.15.

⁵ a.g.e., s.16.

⁶ Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayınları, Bursa 2004, s.178.

İmparatorluğu'nun bir hayli karışık bir dönemi olan 1574-1659 tarihleri arasında meydana gelen olayların anlatıldığı *Nâimâ Tarihi*'nin 1659-1702 tarihleri arasına ait kısmı ise büyük bir olasılıkla kaybolmuştur.⁷

Şair Nâbî (ö.1124/1712) de şiirlerinde bu gerileme ve sebeplerinden bahseder. Karlofça anlaşmasının canlı şahidi olan Nâbî⁸ ilk kez bir Osmanlı aydını olarak mülk gemisinin batmakta olduğundan bahsetmektedir:

Garka yaklaşmış iken keşti-i bi-lenger-i mülk

Bad-ı tevfik erişip eyledi tefrik-i gamam

(Demirlenmemiş mülkü gemisinin batmakta olduğu bir sırada, Allah'ın yardım rüzgarı erişip bulutları dağıtmıştır.)⁹ Nâbî, adalet ve diğer olumsuzlukları da şöyle dile getirir:

Kâdı ola da'vâcı vû muhzır dahi şâhid

Ol mahkemenin hükmüne derler mi adâlet

(Bir yerde hâkim davacı, mübaşir de şahit olmuşsa, o mahkemenin hükmüne adalet denir mi?)

Ey mürtekib-i har bu ne zillet ki çekersin

Birkaç guruşa müddet-i ömrünce hacâlet

(Ey rüşvet alan eşek, bu ne alçaklıktır ki birkaç kuruş için ömür boyu utanç içinde yaşarsın.)¹⁰

Nâbî, rüşvet, mal ve menala aşırı rağbet, riyakarlık, her işte menfaate bağlılık gibi kötü huyların toplumu kemirdiğini söyler.¹¹

Mutlakıyetle yönetilen ve Teokratik bir anlayışa sahip olan Osmanlı Devleti'nin yönetiminde daha çok padişahlar etkili olmuştur. Bundan dolayı devletin gücü ve otoritesi baştaki padişahla özdeşleşmiştir. Padişahların durumu devlet yönetimine

⁷ Banarlı, a.g.e., s.696.

⁸ Bilkan, a.g.e., s.31.

⁹ a.g.e., s.32.

¹⁰ a.g.e., s.42.

¹¹ a.g.e., s.44.

olumlu ya da olumsuz yönde etki etmiş ve padişahların yetersiz olması merkezî yönetimin bozulmasına sebep olmuştur. Örneğin, devlet düzeninde ve bilhassa askeri teşkilatta yeni düzenlemeler yaparak devlete taze bir kuvvet sağlamaya çalışan Genç Osman gibi reformist bir padişahın, henüz on yedi buçuk yaşındayken katledilmesi büyük bir düzensizliğe sebep olmuş, bu olayın ardından, Köprülü Mehmet Paşa (ö.1072/1661) ile başlayan Köprülüler Devri, Osmanlı devletinin toparlanması ve istikrarı için bir fırsat olmuştur. Ancak bu dönem fazla uzun sürmemiş ve ordu Viyana’da büyük bir bozguna uğramıştır.¹² Birçok tarihçi bu döneme duraklama dönemi adını verir.

I. Ahmet döneminde veraset sisteminin değişmesi ve şehzadelerin sancağa çıkma usulünün kaldırılarak yerine “Ekber ve Erşad Sistemi”nin getirilmesiyle şehzadeler devlet tecrübesi kazanamadan tahta geçmeye başlamışlardır. Dolayısıyla sarayda yetişen şehzadeler ülkeyi ve halkı tanıma imkanı bulamamışlar, buna bağlı olarak yaptıkları yanlış yönetimler yüzünden pek çoğu öldürülmüş ya da tahttan indirilmişlerdir. XVII. yüzyıl boyunca çok sık padişah değişiklikleri olmuş ve zaman zaman çocuk yaşta şehzadeler tahta geçmiştir. Bu da devlet yönetiminde saray kadınlarının ve devlet adamlarının etkili olmasına neden olmuştur.¹³ Şeyhülislâm, vezir, komutan ve paşalar arası rakipleşme ve çekişmeler ise yönetimdeki düzensizlik ve bozulmaları hızlandıran en önemli sebeplerdendir.¹⁴

Osmanlı Devleti’nin çok uluslu bir devlet olması, farklı din, dil ve ırklardan insanların bir arada yaşadığı bir ülke olması, zayıflayan devlet yönetimiyle birleşince, imparatorluğun duraklama dönemine girişini ve arkasından yıkılışını hızlandıran önemli unsurlardan birisi haline gelmiştir. Kanunların uygulanmaması, adaletin sağlanamaması ve ekonominin bozulması ise devlet yönetiminin zayıflama noktalarında en önemlilerindendir. Bunlar nedeniyle gayrimüslim halk yönetimden memnun olmamaya başlamış, imparatorluğun başta Avrupa toprakları olmak üzere çeşitli bölgelerinde isyanların çıkmasına ortam hazırlamıştır.

¹² Bilkan, a.g.e., s.23.

¹³ Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.III, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 3. bs., Ankara 1983, s.227-233.

¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s.223.

Duraklamanın en önemli sebeplerinde birisi Yeniçeri Ocağı'na usulsüz asker alınmış olmasıdır. Devlet'ten maaş alan bu ordunun asker sayısının artmasına rağmen savaşların yenilgiyle sonuçlanması devletin çok yönlü zarara uğramasına neden olmuştur.¹⁵ Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nda Duraklama Devri'ne kadar "Ocak devlet içindir" anlayışı varken, bu dönemden sonra "Devlet ocak içindir" anlayışı yaygınlaşmış ve Yeniçeriler'in devlet üzerindeki etkisi artmıştır. Bunun en bariz örneği "kazan kaldırma" ve beraberinde padişahların tahtan indirilip yerine kendi istediklerini tahta çıkarmalarında karşımıza çıkmaktadır.

Tımar ve zeamet sisteminin bozulması ve giderek yok olmaya başlaması ise¹⁶ köylünün toprağını terk ederek şehirlere göç etmesine ve buna bağlı olarak Eyalet ordusunun bozulmasına sebep olmuştur.

XVII. Yüzyılın hemen başında Anadolu Celâlî isyanları devleti içinden sarsan olaylar olarak karşımıza çıkar.¹⁷ Celâlî İsyanları'nın sebepleri arasında asker sayısının düzensiz şekilde artması, askerlere dağıtılan maaşların ekonomideki yükünü arttırması, yanısıra topraklardaki asker denetiminin zayıflaması söylenebilir.¹⁸ Bunun sonucunda

¹⁵ Bilkan, a.g.e., s.18.

¹⁶ a.g.e., s.16.

¹⁷ Banarlı, a.g.e., s.643.

¹⁸ Osmanlı Devleti'nin en az 200 yılına damgasını vuran Celâlî isyanlarının sebeplerinden bazılarını şöylece özetlemek mümkündür:

1) Osmanlı Devleti'ni yücelten hukuk ve adalet sistemindeki bozulma bu isyanların birinci sebebidir. Zira devlet görevlileri, adaleti arka plana itince ve re'âyâya ağır vergiler salmaya başlayınca, vatandaş devletinden her geçen gün soğumuştur. Bir taraftan idarecilerin zulmüne ve diğer taraftan Celâlîlerin baskısına dayanamayan halk, celây-ı vatan ederek yani evini yurdunu terk ederek çoğunlukla bir başka Celâlî grubuna karışıyordu.

2) Osmanlı iktisâdî hayatındaki bozulma önemli bir isyan sebebiydi. Bir taraftan refah ve lüks ve diğer taraftan da buna ulaşmak için başvuru rüşvet yolu, bunların yanında vatandaşın vergi ve fakirlik kısıkları arasında kalması, insanları isyana teşvik ediyordu. III. Murad devri Osmanlı Devleti'nde enflasyonun yaşandığı ilk dönemdir. Bu yüzden yeniçeri isyanları da başlamıştır.

3) Osmanlı Devleti'nin savaşlarda zafer yerine mağlubiyetler alması da isyanların önemli sebepleri arasındadır. Mesela uzun süren Osmanlı Avusturya savaşları, halkı bıktırılmış ve psikolojik açıdan insanları devletten soğutmuştur. Bu arada bir ateşli silah olarak tüfeğin Anadolu'da bol miktarda bulunması da, tarihçiler tarafından, savaşlar kadar isyanlara sebep olarak gösterilmektedir.

4) İlimiye sınıfının bozulması ve devlet işlerinde ehliyet yerine yakınlarla ve dostlara görev verilmesi, devlete isyan edenlerin maalesef kalitesini yükseltmiştir. Yani Celâlîler, eskisine nazaran daha güçlü reisler çevresinde toplanmaya başlamışlardır. Devlet hayatında yanlış uygulamalardan rahatsız olan bazı vasıflı devlet adamları da, maalesef patlamaya hazır bomba gibi duran isyancı grupların başlarına geçebiliyorlardı. Karayazıcı, Deli Hasan, Tavi Ahmed ve Canboladoğlu isyanları bunlara misâl olarak verilebilir.

köylüler topraklarını terk ederek şehirlere göç etmişler, bu nedenle üretim azaldığı için gelirler de azalmıştır. Bunun dışında coğrafi keşifler sonucunda yeni ticaret yollarının bulunmasıyla Akdeniz ticareti önemini kaybetmiştir. Kapitülasyonların yaygınlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin gümrük gelirleri azalmıştır. Savaşların yenilgiyle sonuçlanması ganimetlerin azalmasına neden olmuştur. Devlet gelirlerinin azalması sonucunda iltizam sistemi yaygınlaşmıştır. Devlet gelirlerinin azalmasına rağmen özellikle saray masraflarının ve devlet giderlerinin artması maliyenin bozulmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde eğitim işleri “ilmiye” sınıfı tarafından yürütülmekteydi.¹⁹ “İlmiye” eğitimin yanı sıra adalet işlerini de yürütmekteydi. Fatih ve Kanuni'nin açmış olduğu medreselerde din ilimleriyle fen ilimleri birlikte okutulmasına rağmen Duraklama Devri'nde fen ilimlerine verilen önem azalmış ve din ilimlerine daha çok önem verilmiştir. Bu durum bilimsel çalışmaları yavaşlatmış ve dogmatik bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlmiye sınıfında rüşvet ve adam kayırma yaygınlaşmıştır. Müderrislerin çocuklarına da müderrislik veren “Beşik Uleması” uygulaması başlamıştır. Avrupa'da meydana gelen gelişmelerin de takip edilememesi Osmanlı Eğitim Sistemi'nin bozulmasına neden olmuştur.

XVII. yy.'da, Osmanlı Devleti'ndeki sorunlar hemen hemen her alanda görülmekle birlikte genişleme ve ilerlemenin bazı alanlarda devam ettiği de bilinen bir gerçektir. Edebiyat, mûsikî ve hat sanatı bunlardandır. XVI. yy.' dan devralınan siyâsî, iktisâdî, içtimâî ve diğer pek çok yönden olgunlaşmış hayat tarzının meyvelerinin

Bkz. Yılmaz, Necdet, “Celâlî İsyânları”, (<http://www.osmanli.org.tr/dosyaara.php?bolum=1&id=72>), 29.05.2006

¹⁹ “Osmanlı Devleti'nin en yüksek ilmî müessesesi olan medrese ile ilmiye mesleği, kuruluşundan Kanûnî devrine kadar devamlı gelişme kaydetmiştir. Medrese tahsilini tamamlayan ve kendisine ulemâ denilen ilim erbâbı, icazet aldıktan sonra, hukuk, eğitim, başlıca dinî hizmetler ve zaman zaman da bürokraside sorumluluk üstlenmekte ya da kendisini tamamen toplumun hizmetine vermekteydi.

XV-XVI. yüzyıllar, Osmanlı medreselerinin ikbâl devri, XVI. yüzyılın sonları inhitât devrinin başlangıcı olmuştur. Osmanlı çözülüşünün Kâtip Çelebi ve Koçi Bey gibi gelenekçi yorumcuları medreselerin bozulmasını tamamen ilmiye içinde olup biten meselelere bağlamışlarsa da siyâsî, iktisâdî ve sâir çözümlerin de bu hususta rol oynadığı muhakkaktır.

Bütün bunlara ilâve olarak bu yüzyılda baş gösteren hoşgörüsüzlük ve bağnazlık da ilmî performansın gerilemesine sebep olmuştur.” Bkz. (Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfîler, Devlet ve Ulemâ)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV) Yayınları, İstanbul 2001, s.46-47.

toplandığı bir dönem olan XVII yy.'da, bu saydığımız nedenlerden ötürü bozulmalar herkes tarafından fark edilememiştir.²⁰

XVI. ve XVII. yy.'larda şairlerin tercüme-i halleriyle numûne olarak bazı şiirlerini havi Tezkire ismi verilen eserler yazılmaya başlanmıştır.²¹ Bunlar Kınalızade Hasan Çelebi'nin (ö.1012/1603) *Tezkiresi*, Üsküplü Mustafa Riyazi'nin (ö.1054/1644) *Riyazuşşuara'sı*, Kafzade Abdulhay Faizi'nin (ö.1031/1621) *Zübdetüleş'ar* isimli eseri, Edirneli Güfti Ali Efendi'nin (ö.1088/1677) *Tezkiresi* Osmanlı şairlerinin kısa tercümei halleri ile şiirleri numunelerini havi tezkirelerdir. Bunlardan başka Refî veya Rifâî'nin (ö.1082/1671) ve Kefevî'nin (ö.1088/1677) ve İzzetî'nin (ö.1092/1681) ve Edirneli Rızaî'nin (ö.1082/1671) XVII. yy. şairlerine ait küçük tezkireleri de görülmektedir. Tezkirelerin kendi zamanlarının bütün şairlerini bilip tezkirelerine geçirmeleri ihtimali olmadığından divan sahibi olmayan²² veya şiirlerini tedvin etmemiş bulunan yahut taşrada bulunup isimleri duyulmamış olan şairler tabii yazılmamıştır.²³

XVII. yy.'ın en önemli eserlerinden birisi Evliya Çelebi'nin (ö.1093/1682'den sonradır) on ciltlik seyahatnamesidir. Evliya Çelebi bu eserinde dönemin kültürü, yaşam tarzından devlet teşkilatına kadar çok geniş bir yelpazede çok güzel bilgiler vermiştir.²⁴

XVI. yy.'ın sonlarına kadar coğrafya alanında hep şark eserlerinin tercümeleriyle yetinilirken XVII. yy.'a gelindiğinde Kâtip Çelebi'nin açtığı çığır ile bize ait önemli pek çok coğrafi eser kaleme alınmıştır.²⁵ Bu yüzyılın en önemli eserleri Kâtip Çelebi'nin *Cihannüması* ile Ebu Bekir Dımeşkî'nin (ö.1102/1691) Latince'den Türkçeye çevirdiği büyük coğrafyadır.²⁶

XVI. yy.'ın ikinci yarısında başlayan tıp alanındaki gelişmeler XVII. yy.' da da giderek artan bir hızla devam etmiş geçen asra nispetle bu bir buçuk asırda daha fazla

²⁰ Yılmaz, a.g.e., s.47.

²¹ Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.III, Türk Tarih Kurumu Basımevi (TTK), 2. bs., Ankara 1977, s.503.

²² Uzunçarşılı, a.g.e., s.504.

²³ a.g.e., s.505.

²⁴ a.g.e., s.505.

²⁵ a.g.e., s.506.

²⁶ a.g.e., s.507.

tıbbi telif ve tercüme ortaya konmuştur.²⁷ XVI. yy.'ın ikinci yarısıyla XVII. yy.'da riyaziye (matematik) ilmi hakkında yazılmış eserler çok az olup yazılanlar da daha çok heyet (astronomi) ile ilgilidir.²⁸

XVI. yy. sonlarıyla XVII. yy.'da Osmanlılarda müspet ilimlere dair olan eserler parmakla gösterilecek kadar az olmasına rağmen garp aleminde eski skolastik eserler ve eski zihniyet, yerini XVII. yy.'dan itibaren yeni ilmi metod ve keşiflere bırakmıştır. Böylece garp medeniyeti, tıp, fizik, astronomi, felsefe başta olmak üzere tabii ilimlerin hemen her alanında tarihinde görülmemiş bir ilmi ilerlemeyi giderek hızlanan bir şekilde başlatmıştır.²⁹ XVI. yy.'daki ilmi kuvvetini bile muhafaza edemeyen Osmanlı bu garp ilmini ancak XVIII. yy.'ın ikinci yarısında fark ederek dirhem dirhem almaya başlamıştır.³⁰

XVII. yy.'da, Osmanlı Devleti'nin kültür ve sanat anlayışı bakımından hala zirvede kalmayı başardığı bir dönemdir.³¹ Bu yüzyılda, Mimar Sinan seviyesinde olmasa da yine onu yakın bir seviyede olup aynı zamanda bir mûsikîşinas ve sedefkâr olan Mehmed Ağa ortaya çıkmış ve klasik Osmanlı mimari üslubunun XVII. yy.'a damgasını vurmasını sağlayan, Sultan Ahmed Câmîi'ni yapmış ve bu eser Osmanlı mimarisinin en üst seviyede yaptığı son birkaç eserden birisi olmuştur. Bunların yanı sıra, aynı yüzyılda yapılmış olan Yenice Camii ile Bağdat, Revan ve İncili Köşk de bu güzellikler arasında yerini almaktadır.³²

Yüzyılın en gelişmiş sanat dallarından biri de mûsikî olmuştur. Hem câmî hem de tekke mûsikîsinde yetişen önemli şahsiyetlerin eserlerinin çoğu zamanımıza kadar gelebilmiştir. Öyle ki Türk dinî mûsikîsi eserlerinin sözlerini içeren yazmaların en eskileri XVII. yy.'dan kalmaz. Örneğin bu yüzyıldan kalma kırk iki parçanın notası Ali Ufkî tarafından, yüzden fazla parçanın sözleri de Sâdeddin Nüzhet Ergun tarafından aktarılmıştır. Başkent İstanbul başta olmak üzere Anadolu'daki yüzlerce tekke, mûsikîyi

²⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s.509.

²⁸ a.g.e., s.516.

²⁹ a.g.e., s.518.

³⁰ a.g.e., s.519.

³¹ Kara, a.g.e., s.219.

³² Yılmaz, a.g.e., s.47.

yayma husûsunda en büyük görevi üstlenmişlerdir.. Dönemin en büyük mûsikî üstâdı, sahasında önemli eserler vermiş olan Hâfız Post 'tur. Edirneli Köçek Derviş Mustafa , Bezcizâde Muhiddin, Koğacızâde Şeyh Mehmed , Zâkirî Hasan, Derviş Ali Esved , Hâfız Kumral , Şaban Dede , Abdülkerim , İmam Yusuf , Antepli Bedrî Mehmed , Nasuh Paşazâde Ömer , Derviş Sadâyî , Bursalı Hâfız Ubeyd , Bursalı Osman , Yakubzâde Şeyh Mehmed , Bursalı Ebûbekir , Mevlevî Yusuf Dede , Küçük İmam Mehmed , Ümmî Sinanzâde Hasan , Nane Ahmed Çelebi , Kefeli Derviş Abdî , Fethullah Çelebi , Şeyh Mehmed Nazmî, Tablîzâde Aklî bu dönemin diğer mutasavvıf mûsikîşinaslarıdır.³³

XVII. yy.'da önem kazanan diğer bir sanat alanı da âşık edebiyatıdır. Bu dönem de önemli eserler veren saz şâirleri arasında Gevherî, Âşık Ömer, Karaca Oğlan, Kâmil, Kul Oğlu, İbrahim Türabî, Edhemî, Afife Sultan, Kul Deveci, Kul Süleyman, Temeşvarlı Gazî Âşık Hasan, Âşık Mustafa , Kayıkçı Kul Mustafa, Kâtibî, Za'îffî, Âşık, Er Oğlu, Benli Ali gibi simalar vardır. XVI. yy.'da ulaşılan edebî seviye XVII. yy.'da da muhafaza edilmiş, yüzyılın ilk yarısında edebî türlerin hemen tamâmında mükemmel eserler yazılmıştır. Kasidede Nef'î, gazelde Yahyâ, Neşâtî, Nâilî gibi sonraki devirlere de tesir edecek üstatlar yetişmiştir. Ancak yüzyılın ikinci yarısında durgunluk başlar. Bu dönemin zirve ismi ise Nâbî'dir.³⁴

Dönemin dîvân şâirleri arasında, Nef'î (ö. 1045/1635), Sabrî (ö. 1055/1645), Âlî (ö. 1058/1648), Riyazî (ö. 1055/1645), Şehrî (ö. 1070/1660) kasideleri ile, Şeyhulislâm Yahyâ (ö. 1053/1643), Şeyhulislâm Bahâyî (ö. 1063/1653), Nedîm -i Kadîm (ö. 1081/1670), Neşâtî (ö. 1085/1674), Nâilî (ö. 1077/1666), Nâbî (ö. 1124/1712) ve Sâbit (ö. 1124/1712) gazelleri, Hâletî (ö. 1040/1630) rubâîleri, Atâyî (ö. 1044/1634), Nâdirî (ö. 1035/1626), Fasih (ö. 1106/1695), Nâbî mesnevîleri ile tanınmış ancak diğer edebî türlerde verdikleri eserlerle de edebî gelişmeye katkı sağlamışlardır. Dönemin hükümdarlarından I. Ahmed , II. Osman , IV. Murad , IV. Mehmed , II. Ahmed ve II. Mustafa da şiirde yetenekli padişahlardır.³⁵ Bu yüzyılda da padişahlar şiir de dahil

³³ Yılmaz, a.g.e., s.48.

³⁴ a.g.e., s.48.

³⁵ a.g.e., s.49.

olmak üzere güzel sanatlarla ilgilenmiş, teşvik ve himaye etmişlerdir. Örneğin IV. Mehmed'in, eşi Afife Kadınefendi'ye bir şiir yazdığı bilinmektedir.³⁶

XVII. yy.'da mevlid, mi'raciye, hilye, hadis-i erbaîn, tevhid, münacat, na't ve terzkirelerin yazımının önem kazandığı görülmektedir. Tezkire yazarları arasında Kafzâde Fâizî (ö. 1031/1621), Seyyid Mehmed Rıza (ö. 1082/1671), Yümnî Mehmed Sâlih (ö. 1072/1662), Seyrekzâde Mehmed Âsım (ö. 1087/1676) ve Mustafa Mûcib(ö.1138/1726) vardır. Nesir alanının önemli iki temsilcisi ise Veysî (ö. 1038/1628) ile Nergisî (ö. 1044/1634) olup on ciltlik Seyahatnâme'siyle Evliyâ Çelebi de bunlar arasında gösterilebilir. Yine Kâtip Çelebi , Peçevî (ö.1059/1649) ve Naîmâ da sâde ve akıcı üslûbuyla dönemin hâdiselerini bize ulaştırmış târihçilerdendir. Diğer nesir yazarları arasında Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi (ö. 1067/1657), Taşkoprîzâde Kemâleddin Efendi (ö. 1030/1620), Sarı Abdullah Efendi (ö. 1070/1660), Ankaralı İsmail Rusûhî Dede (ö. 1041/1631), Baldırzâde Şeyh Mehmed Selisî (ö. 1060/1650), Hulvî Mahmud Efendi (ö. 1063/1653), Sunullah Gaybî (ö. 1071/1661), Abdurrahman Abdî Paşa (ö. 1102/1691) 'yı saymak mümkündür.³⁷

XVII. yy.'daki padişahların XVI. yy.'dakilerden önemli farklarından birisi tahtta kalış süreleridir. XVII. yy.'ın padişahları şunlardır:

- III. Mehmed (1595-1603)
- I. Ahmed (1603-1617)
- II. Osman (1618-1622)
- IV. Murad (1623-1640)
- I. İbrahim (1640-1648)
- IV. Mehmed (1648-1687)
- II. Süleyman (1687-1691)
- II. Ahmed (1691-1695)³⁸

Dünya tarihi ile kıyaslandığında Osmanlı Devleti'nin, en uzun süre ayakta kalan birkaç devletten birisi olduğu görülür. Bunun en önemli nedenleri arasında devletin

³⁶ Kara, a.g.e., s.177-178.

³⁷ Yılmaz, a.g.e., s.49. Ayrıca bkz. (Yılmaz, Necdet, Osmanlı'da İlim ve Kültür Hayatı, <http://www.osmanli.org.tr/osmanlitasavvufu.php?bolum=8&id=196>) 29.05.2006.

³⁸ Kara, a.g.e., s.176.

kurucusunun ve kuruluşunun temelindeki fikrî, manevî, sosyal, kültürel alt yapıyı ve temeli oluşturan en önemli unsurlardan biri olan tasavvufî düşünce ve aksiyonu sayabiliriz. Öyle ki Osmanlı toplumunda tasavvuf, toplumun her alanına nüfuz ederek, zihinlere tesir etmiş ve “yükselen değer”lerden biri olmuştur. Devletin sosyal, kültürel, moral ve estetik yapılanmasında, zaman içinde en etkin sebeplerden birisi haline gelmesi dolayısıyla, Osmanlı’yı keşfetmenin en önemli yollarından biri de, toplum ve kurumlar üzerindeki derin etkileri bakımından tasavvufî düşünce ve aksiyonu yakından incelemektir.³⁹

Padişahlar ve şeyhler arasındaki ilişkiler, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan öncesinde başlar. Devlet kurulmazdan kısa bir süre önce Osman Bey ve Şeyh Edebâli ile başlayan bu ilişki İmparatorluğun sonuna kadar değişik seviyelerde de olsa devam etmiştir. XVII. yy.’a gelindiğinde, bu yüzyılda padişah ve dolayısıyla devlet adamları ile meşayih ilişkilerinin giderek zayıflamaya başladığı görülür. Öyle ki bu yüzyıl dinî konulardaki tartışmaların artarak devam ettiği bir dönemdir.

XVII. yy.’da devlet ricali ve meşayih arasındaki iyi ilişkilere I. Ahmed’i örnek verebiliriz. I. Ahmed derviş-meşreb bir padişahdır. Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1038/1628) ve Abdülmecid Sivâsî (ö.1049/1639), I. Ahmed’in hürmet ettiği şeyhlerdendir. Sultanahmet Camii’nin temel atma törenine her ikisi de davet edilmişlerdir. Aziz Mahmud Hüdâyî Pazar günü vaizliğine, Abdülmecid Sivâsî ise Cuma günü vaizliğine tayin edilmiştir. Cami açıldıktan sonraki ilk Cuma va’zını Abdülmecid Sivâsî vermiştir.⁴⁰ Ayrıca Sultanahmet Camii’nin açılış merasimine Kâdiriye tarikatının Rûmiye kolundan İsmail Rûmî Efendi’yi (ö.1041/1631) de davet etmiştir. II. Osman da babası I. Ahmed gibi Aziz Mahmud Hüdâyî’ye (ö.1053/1643) büyük saygı göstermiştir. IV. Murat ise Kadızâde ve Sivâsî tartışmalarında kısmen Kadızâde’nin tesiri altında kalmasına rağmen Abdülmecid Efendi ve diğer meşâyihle saygıda kusur etmemiştir.⁴¹

³⁹ Yılmaz, a.g.e., s.17.

⁴⁰ Gündoğdu, Cengiz, “Sultanahmet Camii İlk Cuma Vaizi: Abdülmecid Sivâsî Vaizlik Hizmetleri, Sultanahmet Camii’ne Atanması, Va’z Üslûbu”, Tasavvuf Dergisi, sy. 4, yıl 2, Ankara 2000, ss.41-53, s.45.

⁴¹ Yılmaz, a.g.e., s.430-432.

Bu iyi ilişkilerin yanı sıra, devlet ricali tarafından meşâyihin idam ve sürgününe sebep olan pek çok olay da vuku bulmuştur. Örneğin, Abdülmecid Sivâsi Efendi, Bursa'ya ve ardından Sivas'a sürgüne gönderilmiştir. Atpazârî Osman Fazlî Efendi (ö.1102/1691) ise Şumnu'ya ve Kıbrıs'a sürgün edilmiş ve Kıbrıs'ta vefat etmiştir. Niyâzi Mısrî de (ö.110571694) bu sürgünlerden nasibini alan şeyhlerdendir. İdarecileri tenkit eden vaazlarından dolayı önce Rodos Adası'na sürülen Niyâzi Mısrî, burada dokuz ay kaldıktan sonra tekrar Bursa'ya dönmüştür. Daha sonraki yıllarda, bazı sözlerinden dolayı Limni Adası'na sürülmüş, iki yıl sonra tekrar serbest bırakılmıştır. Serbest kaldıktan sonra adada bir tekke yaptırarak ibadet ve irşâdda bulunmuştur. Ancak adada kalmasına izin verilmemiş, Anadolu'ya çağrılmıştır. Halkın şeyhe rağbet ettiğini gören Bozoklu Mustafa Paşa, bir fermanla tekrar Limni adasına sürülmesini sağlamıştır.⁴²

Bursa'da bulunan 30 kadar alim, Açıkbaş Mahmud Efendi hakkında bir dilekçe imzalayarak şeyhi devlet ricaline şikayet etmişlerdir. Halkın bu kişinin şerrinden kurtarılması gerektiğini söyleyen cevabın ardından Mahmud Efendi de sürgün edilmiştir.⁴³

Sakarya Şeyhi diye bilinen şeyh Ahmed, Bayramî tarikatına bağlı Abaza Şeyhi Abdürrahim Efendi (ö.1047/1637), Nakşî tarikatına mensup Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi (ö.1047/1637), Melâmiyye-i Bayramiyye'ye mensup Beşir Ağa (ö.1073/1663) gibi şeyhler devlet ricâli tarafından idam edilmişlerdir. Bunlardan Abaza Şeyhi ve Urmiye Şeyhi IV. Murat döneminde, Beşir Ağa ise IV. Mehmed döneminde idam edilmiştir. Bu idamlar, daha çok şeyhlikten şahlığa çıkış hazırlıklarından şüphelenme ve dolayısıyla saltanatı kaybetme korkusundan kaynaklanmakta olup siyasi sebeplerle yapılmıştır.⁴⁴

Şeyhler ve devlet ricali arasında meydana gelen bu olumlu ve olumsuz ilişkilerin benzerlerini ulemâ ve meşâyih arasında da görmek mümkündür. XVII. yy.'da meydana

⁴² Yılmaz, a.g.e., s.444-445.

⁴³ Öcalan, H. Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Gaye Kitabevi, Bursa 2000, s.221; Kepcioğlu, Kamil, *BK (Bursa Kütüğü)*, (Mustafa Kara Özel Kütüphanesi'ndeki Fotokopi Nüsha), c.III, s. 182-189; Kara Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Sır Yayınları, 2. bs., Bursa 2001, s.68-69.

⁴⁴ Yılmaz, a.g.e., s.446-447.

gelmiş ayaklanmalar sadece siyasi kaynaklı olmayıp ayaklanmaların dini ve ilmi kaynaklı olanları da vardır. Bunların en önemlilerinden birisi “Kadıızâdeler” hareketidir. Bu hareketle medrese-tekke, ulemâ-meşâyih gergin bir hale gelmiştir. Tasavvuf erbabına düşmanlıkta ileri giden Kadıızâdeler, diğer adıyla “Fakıhlar” grubu, medrese kökenli olup pek çok insanı meşgul ederek Osmanlı tarihinde uzun süre tartışılan böyle bir hareketin önderi olmuşlardır.

Kadıızâde Mehmed Efendi (ö.1045/1635) ve onun gibi fakîh olarak isimlendirilen bir gruba göre, Hz. Peygamber’den sonra yapılan her türlü yenilik dine aykırıdır. Tütün, kahve, mûsikî ve semâ’ın İslâm fihına aykırı olduğunu açıklayan grub, müspet ilimlerin caiz olup olmadığı, Hızır a.s.’ın yaşayıp yaşamadığı, Hz. Peygamber’in anne ve babasının ahirete imanla gidip gitmediği, Muhyiddin İbn Arabî’nin(ö.628/1240) veli olup olmadığı gibi meseleleri ihtilaf konusu yapmışlardır. Şeyh Abdülmecid Sivâsî ise, Halvetîliğin Şemsî koluna mensup olup tartışmanın diğer tarafındaki kişi olmuştur.⁴⁵ Bu tartışmaları Kâtip Çelebî *Mizânu’l-Hak fî İhtiyâri’l-Ehakk* adlı eserinde naklederek şöyle demektedir: “Kadıızâde Efendi bir tarafı tutmuş, Sivâsî Efendi öbür tarafa gitmiş, bu suretle ifrat ve tefrit yolunu tutmuşlardı”, diyerek bir tarafın galip gelmesinin caiz olmadığını, dolayısıyla her iki tarafın da haksız olduğunu söylemiştir.⁴⁶

Yukarıdaki tartışmadan sonra bir müddet sükûnet olduysa da Kadıızâdeliler’in, İstanbul’daki bütün tekkelerin yakılmasını, enkazın da denize atılmasını istemeleri ve bu konuda harekete geçmeleri üzerine yeniden bir hareketlilik başladı.⁴⁷ Bu konuyla ilgili olarak Köprülü Mehmed Paşa zamanında yapılan toplantıda Kadıızâdeliler haksız bulunup elebaşları Kıbrıs’a sürgün edilmiştir.⁴⁸

Bu tartışmalar yüzyılın ortasında başka şahıslar arasında da tekrar ortaya çıkıp devam etmiştir. Kadıızâdelilerden Üstüvânî Mehmed Efendi (ö.1072/1661) ile Abdülahad Nûri (ö.1061/1651) ve Vânî Mehmed Efendi(ö.1096/1685) ile Niyâzi Mısrî arasında. Bunlardan Vânî Mehmed Efendi ile Niyâzi Mısrî’nin vefatından sonra tartışmaların

⁴⁵ Öcalan, a.g.e., s.270-271.

⁴⁶ Kâtip Çelebî, a.g.e., s.138-139.

⁴⁷ Öcalan, a.g.e., s.272.

⁴⁸ Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.211; Kara, Mustafa, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, 3. bs., İstanbul 1990, s. 102.

bittiği sanılırken Vâni'nin oğlu Ahmed Efendi, Yıldırım Medresesi'ne müderris olduğu sırada tartışmalar tekrar başladı. Ahmed Efendi, Kadir gecesinde ve mübarek gecelerde cemaatle namaz kılmanın bid'at olduğunu iddia ediyordu. Onun bu fikri; Kadir gecesinde cemaatle namaz kıldırmak isteyen Ahmed Gazzî'nin (ö.1150/1738) damadı Abdurrahim Efendi'ye saldırıda bulunulmasına ve bir Mısırî dervişi olan Süleyman Efendi'nin bu saldırıda öldürülmesine sebep olmuştur. Bu olayda cemaat bir gece camide mahsur kalmış, Ahmed Gazzî ise bu saldırının ardında Mısırî ve Ahmed Gazzî dergahlarının yıktırılması planının olduğunu söylemiştir. Olaydan kendisi sorumlu tutulsa da yapılan mahkeme sonucunda iftiraya uğradığı ortaya çıkmıştır.⁴⁹

Ulemâ ve meşâyih arasındaki ilişkilerin her zaman bu şekilde olduğunu iddia etmek yanlıştır. XVII. yy.'da medrese çevrelerinin tasavvufa rağbet ettikleri de görülmektedir. Bu dönemde ulemânın başı durumunda olan şeyhülislamın çoğu, tasavvufa ve tasavvuf erbabına yakın olmuşlardır. Örneğin Hocazâde Mehmed Esad Efendi(ö.1034/1625), Aziz Mahmud Hüdâyi'ye intisab ederek ondan hilafet almıştır. Yine Şeyhülislam Yahya Efendi ve Bahâyî Efendi Galata Mevlevîhanesi postnişini Âdem Dede'ye (ö.1063/1653) intisab etmişlerdir. Ayrıca Bahâyî Efendi, Muhyiddin İbn Arabî'nin eserleriyle de ilgilenmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyi'nin cenaze namazını Şeyhülislam Yahya Efendi kıldırmıştır.⁵⁰

XVII. yy.'daki tartışmalar sadece ulemâ-meşâyih arasında olmayıp meşâyihin kendi aralarında da devam etmiştir. Mesela Halvetiyye dervişi olan Muhammed Nazmî (ö.1112/1700), Halvetî olan Niyâzî Mısırî'yi tenkit etmiştir. Mısırî'yi tenkit edenlerden birisi de İsmail Hakkı Bursevî'dir (ö.1137/1725). Bursevî, Mısırî'yi, Hz. Hüseyin'in nübüvveti konusunda eleştirmiştir.⁵¹ Meşâyih arasında az da olsa bir takım hoşgörüsüzlükler olmasına rağmen yine de almış oldukları ahlâk eğitimi bu hoşgörüsüzlükleri en aza indirebilmiştir.

Dönemin meşhur şeyhi Niyâzi Mısırî zaman zaman Üftâde Dergahı şeyhi İbrahim Efendi'yi (ö.1089/1677) ziyaret ederdi. Zeynîler Zaviyesi şeyhi olan Şeyh Mehmed

⁴⁹ Öcalan, a.g.e., s.274-275.

⁵⁰ Yılmaz, a.g.e., s.453-456.

⁵¹ a.g.e., s.277.

Efendi (ö.1130/1718), her sabah Ahmed Gazzî Dergâhına giderek tefsir derslerini dinler ve o derslerden istifade ederdi.⁵²

XVII. yy.'da Bursa da Celâlî İsyanları'ndan nasibini almıştır. Bu isyanlardan hem şehir hem halk büyük zararlar görmüş, Ahmet Paşa Zaviyesi şeyhi olan Şeyh Muslî Çelebi (ö.1069/1658) ve Hasan Efendi Zaviyesi'nin kurucu şeyhi Şeyh Hasan Efendi (ö.1016/1607) Celâlî isyanlarına karşı şehri korumaya çalışmışlardır. Ancak her iki şeyh de isyancılar tarafından öldürülmüştür.⁵³

Bu yüzyılda gerek kendi isteğiyle gerek davet üzerine sefere katılan ve görev alan şeyhleri görmek mümkündür. Aziz Mahmud Hüdâyî, Ferhat Paşa ile Tebriz Seferi'ne katılmıştır. Sarı Abdullah Efendi (ö.1071/1661), Bağdat Seferi'ne Reisü'l-Küttâb Kaymakamı ve Reisü'l-Küttâb olarak katılmıştır. Atpazârî Osman Fazlı Efendi ise Avusturya Seferi'ne çıkmış ancak Sofya'da bırakılarak daha ileri gitmesine izin verilmemiştir.⁵⁴

Pek çok şeyh, medrese tahsili alarak İslâmî ilimlerin her alanında eserler vermişlerdir. Aynı zamanda kadılık, müderrislik ve vaizlik görevlerinde de bulunmuşlardır. Celvetî şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdâyî, Abdülmecid Sivâsî Efendi ve Halvetî dervişi Niyâzi Mısrî bunlardan bazılarıdır.⁵⁵

Bu dönemde pek çok mutasavvıf, edebiyat, mûsikî, hat gibi sanatlarla da ilgilenmiştir. Divân'ı da olan Aziz Mahmud Hüdâyî, Hüdâyî mahlasıyla, hattatlıkla da uğraşan Bayramî tarikatine mensup Sarı Abdullah Efendi, Abdî mahlasıyla, başka bir Bayramî olan Himmetzâde Abdullah Efendi (1122/1710) de Abdî ve Himmetzâde mahlaslarıyla şiirler yazmıştır. Yine Himmetzâde Abdullah Efendi'nin de bir Dîvân'ı olup ayrıca hattattır. Osman Fazlı İlâhî de Fazlî mahlasıyla şiirler yazmış, hat ile de

⁵² Öcalan, a.g.e., s.281-282.

⁵³ Öcalan, a.g.e., s.233.

⁵⁴ Yılmaz, a.g.e., s.444-445. Osman Efendi'nin daha ileri gönderilmeme sebebi, kendisinin yaşlı olması ya da sadrazamla aralarında bir tür anlaşmazlık olması olabilir. Çünkü kendisi, sadrazam ve yönetimdekilerin savaş masraflarını halktan uygunsuz şekilde toplamalarına karşı çıkmış, bu nedenle de onlarla arası açılmıştı. Kendisi her ne kadar, bir Cuma va'zında, yaşlı olduğu halde savaşa katılacağını söyleyip halkı da savaşa ve devlete yardıma teşvik etmesine rağmen vezirlerden birisi Sofya'ya geldiğinde Belgrad'a gitmesine izin vermemiştir. Bkz. Yılmaz, a.g.e., s.369.

⁵⁵ a.g.e., s.514-531.

ilgilenmiştir. Şeyhî mahlasıyla şiirler yazan Halvetî Abdülmecid Sivâsî Efendi de bir Dîvân sahibidir. Başka bir şair şeyh de Mevlevî Cünûnî Dede'dir (ö.1030/1620). Yine Mevlevî İsmail Rusûhî Dede (ö.1041/1631) Rusûhî mahlasıyla, Nakşibendî Açıkbaş Mahmûd Efendi ise Resmî ve Âcizî mahlaslarıyla şiirler yazmış olup bir de Dîvançe'si vardır.⁵⁶

Dönemin en büyük mûsikîşinası, Türk Musıkîsi'nin her sahasında eserler ortaya koymuş olan Halvetî Hâfız Post'tur. Yine dönemin en kuvvetli şair ve bestekârı da Mevlevî dervişi Buhûrizâde Mustafa Itrî Efendi'dir. (ö.1123/1711) Bestelediği seghah Mevlevî âyini ve rast na'tı, Yenikapı Mevlevîhâne'sinde icra edilmiştir.⁵⁷

XVII. yüzyıldaki tasavvufî hayatı şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Tasavvuf târihinde önemli bir yer işgal eden Üftade'nin (ö.988/1580) halifesi Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin tesis ettiği Celvetiyye Tarîkatı bu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Mevleviyye Tarîkatı İstanbul'da bu yüzyılda etkin ve yaygın olarak temsil edilirken, idârecilerin kendilerine yakınlığından dolayı âdetâ bir devlet tarîkatı haline gelmiştir. Yine Kâdiriyye Tarîkatı bu yüzyılda İstanbul'a girme imkânı bulabilmiştir.
2. Halvetiyye Tarîkatı'na bağlı Ramazâniyye, Sivâsiyye, Cihangîriyye, Câhidiyye, Karabâşiyye, Nasûhiyye ve Mısriyye, Kâdiriyye Tarîkatı'na bağlı Rûmiyye (İsmâiliyye) şûbesi bu dönemde oluşmuştur. Tekkelerin sayısı hızla artmıştır.
3. Kurulan bu şûbeler vasıtasıyla tarikatların toplumda tesir ve yaygınlığı artmış, mürid halkaları genişlemiş ve her bir şûbe başkent İstanbul'da temsil edilmek için gayret göstermiştir. Mutasavvıflar halktan, münevver kesimden ve devlet adamlarından büyük saygı görmüşlerdir.

⁵⁶ Yılmaz, a.g.e., s.514-531.

⁵⁷ a.g.e., s.465-466; Banarlı, a.g.e., s.650.

4. Bu dönem meşâyihinin büyük bir kısmı medrese tahsîli görmüş, azımsanmayacak bir bölümü müderrislik ve kadılık gibi pâyeleri hak etmekle birlikte İslâmî ilimlerin her alanında eserler ortaya koymuşlardır.
5. Tekkeler edebiyat, mûsikî ve hat sanatının en büyük hâmîsi olmuş, bir çok mutasavvıf bu alanlarla ilgilenmiş, sonuçta güzel sanatlarda büyük inkişâf sağlanmıştır.
6. Sesli zikir meclislerinin ayrılmaz bir parçası olan mûsikî ile devran ve semân dinî sınırları aşıp aşmadığı tartışma konusu olmuştur.
7. Şiir ve şiirde işlenen tema açısından Yunus Emre'nin tesiri XVII. yy. sûfleri üzerinde kendini kuvvetle hissettirmektedir.
8. Muhiddin Arabî ve Mevlânâ Celâleddin'in fikirleri bu asrın mutasavvıflarınca büyük bir kabul görmüş, bu iki mutasavvıfın eserleri üzerine şerhler yazılmıştır.⁵⁸ Asrın ilk büyük mesnevî şârihi Ankaravî İsmail Rusûhî Efendi'dir. Bir diğer şârih ise Sarı Abdullah Efendi'dir.⁵⁹
9. Ahrârî kolu olarak devam eden Nakşibendiyye tarikatı, bu yüzyılın sonunda yerini Müceddidiyye'ye bırakmıştır.⁶⁰

⁵⁸ Yılmaz, a.g.e., s.26.

⁵⁹ Banarlı, a.g.e., s.699-701.

⁶⁰ Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.220-221.

BİRİNCİ BÖLÜM

AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ VE NAKŞİBENDÎ-İ ATİK DERGÂHI

I. AİLESİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yükselme dönemi de dahil din ve din adamları devletin ve başta padişah olmak üzere devleti yönetenlerin genellikle baş tacı olmuştur. Buna en bariz örnek olarak Osman Bey ve Şeyh Edebâlî ile Fatih Sultan Mehmed ve Akşemseddin verilebilir.

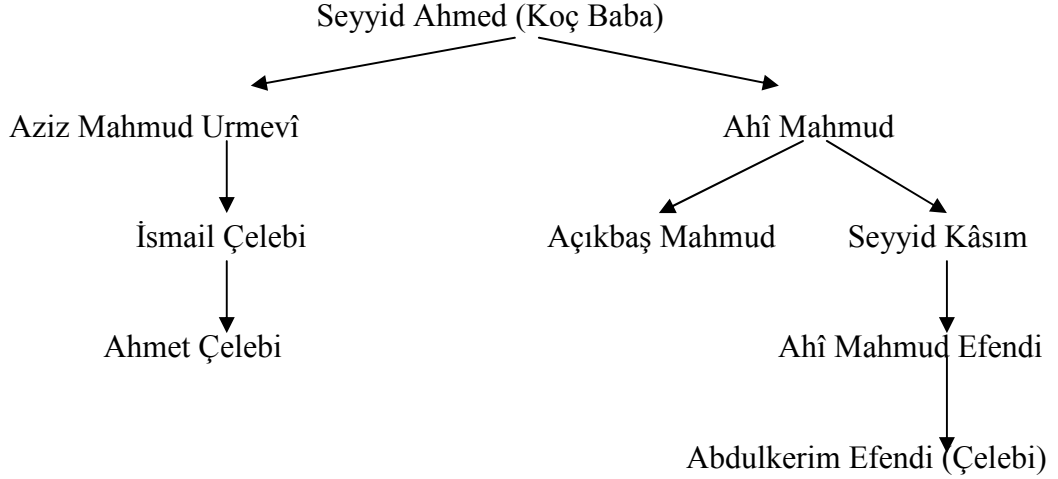
Ancak bu durum duraklama devrinden itibaren din ve din adamları aleyhine dönmeye başlamıştır. Öyle ki bu dönemde, padişahların, tahtlarına göz dikecekleri korkusuyla din büyüklerinden şüphelenerek onları öldürdükleri dahi görülmektedir. Bunlara örnek olarak IV. Murat ve Aziz Mahmud Urmevî'yi verebiliriz.

Aziz Mahmud Urmevî, (ö.1048/1638) Tebriz yakınlarındaki Urmiye kasabasında doğduğu için Urmiye şeyhi olarak tanınmıştır. XVII. yy.'a Urmevîler olarak damgasını vuran bu aile Nakşibendî tarikatına mensuptur. Aziz Mahmud Urmevî'nin babası bu tarikatın şeyhlerinden Şeyh Seyyid Ahmed'dir. (ö.1016/1607) Babasına Koç Baba derler ve müridleri onu Hz. Koç diye yâd ederler.¹ Kabri Urmiye'de olan Koç Ağa Sultan bazı kaynaklarda Aziz Mahmud Urmevî'nin babası değil ecdâd-ı izâmıdır.² Buna göre Urmevî şeceresini şu şekilde gösterebiliriz:

¹ Nâimâ Mustafa Halebî, *Târîh-i Nâimâ*, İstanbul 1283/1866, c.III, s.386; Mehmet Süreyya, *Sicille-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c.III, s.919.

² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yayına Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, (Topkapı Sarayı Bağdat 305 numaralı yazmasının transkripsiyonu-dizini), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, c.IV;

URMEVÎ ŞECERESİ

Evliya Çelebi Koç Ağa'nın şöyle bir hikayesini anlatır. Koç babanın vefatından sonra Gencil Tokmak Han, Koç Baba'nın bir müridine mal için işkence ederken mürid, "merhum Koç Ağa Sultan'ın ruhu için beni azad et" dedi. Han, bunun üzerine halkın Koç Ağa'nın kerametine inanışını engellemek için şeyhin vücudunu mezardan çıkarttı. Vücudunda hiçbir çürüme yoktu. Büyük bir ateş yaktırdı şeyhin cesedini ateşe attırdı. O esnada "Benim İbrâhim-i Sâni, yâ Hayy, yâ Hayy" sesleri duyuldu. Ateş sönünce şeyhin külleri küçük bir çocuk şeklini aldı. Müridleri, şeyhin cesedini alıp kefeneye sardılar ve ikinci kez cenaze namazını kıldılar. Ateşin yakıldığı yer birkaç gün sonra gül-i gülistân olur.³

Koç Baba-Seyyid Ahmed, o dönemde halkı irşad ile meşgul olan Seyyid Muhammed Bâdâmyârî'nin oğlu ve halifesidir.⁴ Tarikat silsileleri şöyledir:

Bahaeddin Nakşibend (ö.790/1389)

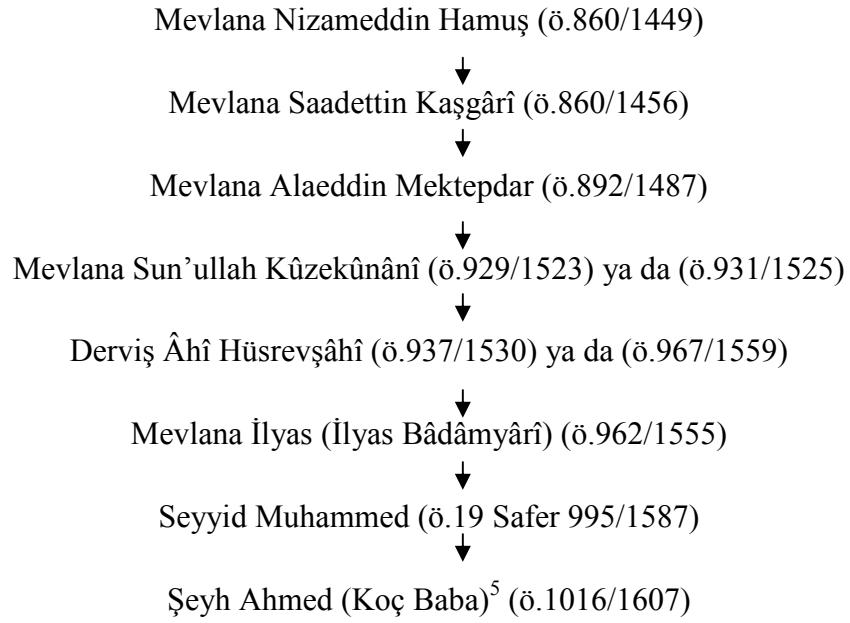
Hoca Alaeddin Attar (ö.802/1400)

s.186; Korkusuz, M. Şefik, *Tezkire-i Meşâyih-i Amid (Diyarbakır Evliyaları)*, Baskı-Yıldızlar Ofset, İstanbul 1997, s.88-89; Bruinessen, Martin Van, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yayınları İstanbul 1995, s. 67-68.

³ Evliya Çelebi, a.g.e., c.IV, s.186-187.

⁴ Tosun, Necdet, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı Görüşleri Tarikatı*, İnsan Yayınları, 1. bs., İstanbul 2002, s. 280.

Aziz Mahmud Urmevî, şan ve şeref sahibi babasının hizmet ve terbiyesiyle tahsiline başladı. Büyüklerinin himmetiyle Bâtınî ilimleri tahsil ederek irşad izni aldı. Babasının vefatından sonra hilafet postuna geçti. Muhtemelen Safevîler'in işgali üzerine Diyarbakır'a gelip buraya yerleşti.⁶

Mahmud Efendi, Diyarbakır'da bir tekke yaptırarak burada insanları irşad etmeye başlamıştır. Zaviyesi avam, havas ve yönetici kesimden herkes tarafından büyük ilgi görmüş, paşalar, serdarlar kendisini ziyaret etmişlerdir. Tebriz ve Revan ülkesinden Erzurum, Musul, Urfa ve Van'a varınca, Kürdistan memleketinin bütün halkı ayağına gelip tam bir muhabbetle kendine bağlanmıştır.⁷ Aziz Mahmud Urmevî, Diyarbakır'da halkın büyük ilgi ve teveccühünü kazanmıştır. Halk üzerinde büyük bir nüfuza sahip

⁵ Açıkbaş Mahmud Efendi, *Risâle-i Nurbahşiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, H.Hayri-H.Abdullah, nr. 146, vr. 114b.

⁶ Korkusuz, a.g.e., s.89; Bruinessen, a.g.e., s.56; Tosun, a.g.e., s.280; Bruinessen-Hendrick Boeschoten, *Evlîya Çelebi Diyarbakır*'da, çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, I. bs, İstanbul 2003, s.97.

⁷ Naima, a.g.e., s.385; şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'ul-Fuzalâ*, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, c.1, İstanbul 1989, s.62; Kufralı, Kasım, "Molla İlahi ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiyye Muhiti", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (TDED)*, c.III, sy.1-2, (30 Kasım 1948),ss.129-151, s.149; Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır Tarihi*, şehir Matbaası, İstanbul 1963, s.154; Beysanoğlu, şevket, *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi*, Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara 1996, c.II, s.632.

olan Urmevi'den insanlar mallarını esirgemezlerdi.⁸ Tekkeye gelen adak, zekât, hediye ve sadakaların hepsi tekke dervişlerine kalıp bunların hiçbirini kendisi kabul etmezdi.⁹

Tekkesinin yanında cami bina edip,¹⁰ müridlerinin çoğu orada toplanıp oturdukları yerde cehrî zikir ederlerdi.¹¹ Müridlerinin sayısı kırk binden fazla idi.¹² Bütün Diyarbakırlılar ve etraftaki halk kendine mürid idi ve bu bağlılıkları sebebiyle Aziz'in başına yemin edecek kadar şeyhlerine inanıyorlardı.¹³

Şeyh sadece halk ile iç içe değildi. Osmanlı devlet adamları ile de yakın ilişkiler içindeydi. Ancak bu yakınlık onun sonunu hazırladı. IV. Murat ile Revan seferine katıldı ki Sultan Murat ile ilk kez burada karşılaşmıştır. Şeyhe orada gösterilen saygı padişahın ilgisini çekmişti. Şeyh, savaş esnasında karşı taraftan bir kimsenin çadırına gidip ona Revan kalesinin teslimiyle ilgili bazı mektuplar vermiş ve bunun üzerine IV. Murat kendisine pek çok iltifatlar etmiştir.¹⁴ Kuşatma esnasında Şeyhin babasının kardeşinin ve kendisinin bağlıları olan pek çok Kürdistanlı, gelip Aziz'in çadırını sordular.¹⁵

Revan kalesi altında bir grup gelip Murat Han'a şeyhi gammazlarlar. "Mehdi gibi huruc sahibi, kimya ilmine vâkıf, kırk bin müridi vardır" derler. Üç yıl sonra, Bağdat seferi öncesinde şeyh, padişaha Bağdat'ın fethi müjdesini verir. Padişah ise "Fetihten sonra İstanbul'a dönebilecek miyim" diye sorar. Şeyh, "Fetihten sonra bu Diyarbakır'a gelip gammazların yönlendirmesiyle öldürme bile yapıp, kalplere dokunup İstanbul'a varırsınız" der. "Allah-u âlem size başka bir fetih kapısı açılır." Padişah ise "Niyetim Malta adası üzerinedir." der. Padişah bu müjdeden sonra şeyhi bolca mükâfatlandırır. Ancak Şeyh, bunları kabul etmeyip Diyarbakır halkının vergi ve cizyelerinin kaldırılmasını ister. Padişah bunu kabul eder. Aziz'in duasıyla Bağdat'a

⁸ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.385; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c.III, TTK.,2.bs.Ankara 1977, s.205.

⁹ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.385.

¹⁰ Câmii, Azîziye Câmii adını taşır. Behram Paşa Câmii ile Palancılar Çarşısı arasında olan câmii minaresizdir ve mimâri özelliği yoktur. İbadete açıktır. Bkz. Beysanoğlu, a.g.e., c.II, s.641.

¹¹ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.385; Tosun, a.g.e., s.280. Cümlede geçen "cehrî zikir" açıktan ve yüksek sesle yapılan zikir demektir. Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, 4. bs, İstanbul 1999, s.114.

¹² Evliya Çelebi, a.g.e., c.IV, s.40; Tosun, a.g.e., s.280.

¹³ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.385; Uzunçarşılı, a.g.e., s.205.

¹⁴ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.385.

¹⁵ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Matbaa-i Âmire 1283, c.II, s.461-462.

varılır ve Şeyh'in dediği gibi Bağdat feth edilir. Bu fetihten sonra padişah tekrar Aziz'e mükafat vermek isterse de Aziz onların hiçbirini kabul etmeyip kendilerine dua eder.¹⁶

Şeyh, Murat Han'ın Bağdat'a yönelmesi esnasında bir gece, rüyasında babası Koç Baba'yı gördü. Babası ona şehadeti kabul etmesini söyledi. Şeyh, halifelerinden Vanlı Kara Abdullah'ı çağırıp rüyayı anlattı. Daha sonra "Şehadetin vuku bulmasında şüphe yoktur" deyip dervişlerin önünde seccadesini oğlu İsmail Çelebi'ye bıraktı.¹⁷

Bağdat seferi dönüşü, Şeyh bütün halifeleriyle beraber padişahı Halep'te karşıladı. Padişah seferden sonra Diyarbakır'da yetmiş bir gün kalarak kışı burada geçirdi. Padişah kendisine yapılan pek çok şikayetin sonunda şeyhi idam ettirdi(ö.1048/1638). Bu idam hakkında pek çok yorumlar yapıldı ve idam farklı sebeplere bağlandı:

1. Şeyhin kimya ilmine vâkıf olması.

Padişahın etrafındakiler ve paşalar bunu padişaha söylediler ve hatta padişah şeyhi bu konuda kontrol etti. Şeyh'e "İlmi kimyaya inanmadığımı söyledi ve bunu ispatlayacak biri olsa da inansam dedi." Şeyh ise bu işin evliya sanatı olduğunu, açlığı gidermek için birkaç habbe yaptıklarını, yoksa Karun'un malına sahip olmak için bu sanatı kullanmadıklarını söyledi. Hatta birkaç habbe yapıp padişaha ikram etti. Padişah o gün açlık hissetmedi. Şeyhin haremde Lübnan'dan kaçıp Şeyh'e sığınan Maanoğlu Fahreddin'in kızı bulunmaktaydı. Bu kız kimya ilmini babasından öğrendiğini ve uygulayabildiğini Şeyh'e söylemişti. Şeyh ise hile ve yalan bilmez bir kişi olduğu için bu kıza inanmıştı. Padişah Diyarbakır'dayken Şeyh, "Hazinenize gereklidir. Eğer izniniz olursa bunu (ilm-i kimya) fiilen gösterelim" deyip Maanoğlu'nu kızını bu iş için padişaha anlattı. Padişah, kıza sermaye olarak bin altın ve harçlık olarak da bin kuruş verdi. Kız vaat ettiği altını yapmadı ve günlerini Diyarbakırlı mûsikîşinaslarla zevk ve sefa alemlerinde harcadı. Bu simyacı kadının iki de kız çocuğu vardı. Simyacı kadının bu sahtekarlığı padişaha bildirildi. Padişah da Bağdat dönüşü bu kadını boğdurup

¹⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., c.IV, s.40.

¹⁷ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.386.

çocuklarıyla beraber Dicle nehrine attırdı. Şeyh de simyacı kadının suç ortağı olarak düşünüldü ve o da simyacı kadınla aynı kaderi paylaşarak idam ettirildi.¹⁸

2. Şeyhin müritlerinin çokluğu;

Bütün Kürdistan ve İran memleketinin en ücra köşesine varıncaya kadar Arap olmayanlar ve Kürtler arasında kırk binden fazla muhip ve müridi vardı. Tekkesini hediyelerle ekonomik yönden güçlendiğini gören bazı paşalar, bu durumu endişe verici olarak düşündüler ve şeyhin bu gücünü kullanarak şeyhlikten şahlığa geçebileceğini, Safeviler devletinin de şeyhlikten çıktığını söyleyerek, padişahı şeyhi idam etme konusunda ikna ettiler. Ayrıca padişah Diyarbakır'a gelince Şeyh, Kavs mesiresinde yaptırdığı Çarbâğ köşkünde padişaha büyük bir ziyafet vermişti. Köşkten Şeyh'in evinin bulunduğu Urfa kapısına kadar müritleri iki sıra olup bir yandan yemekler elden ele ulaştırırken diğer yandan boş kaplar yine elden ele şeyhin evine kadar iletiliyordu. Padişahın etrafındakiler padişaha Sakarya şeyhi¹⁹ hadisesini de hatırlatıyorlardı. Padişah bütün bu kuşkucu durumlar sebebiyle şeyhi idam ettirdi.²⁰

3.Haseki Sultan'ın Kızması

Padişahın eşi Haseki Sultan, şeyhin eşini davet ettiği bir günde, bir olay Haseki Sultan'ın huzursuz olmasına sebep olmuştur. Öyle ki Haseki Sultan bir kopuz ile birkaç kez şeyhin eşine vurmıştır. Padişah hareme geldiğinde şikayet ederek idamına sebep olmuştur.²¹

¹⁸ Evliya Çelebi, a.g.e., c.IV, s.41; Nâimâ, a.g.e., c.III, s.387-389; Beysanoğlu, a.g.e., c.II, s.635-636; Beysanoğlu, *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır Tarihi*, s.155-156; Bruinessen, a.g.e., s.62-63; Uzunçarşılı, a.g.e., c.III, s.205.

¹⁹ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.390; Kâtip Çelebi, *Fezleke-i Târih-i Osmânî*, Hüdavendigâr matbaası, 1298, c.II, s.162.

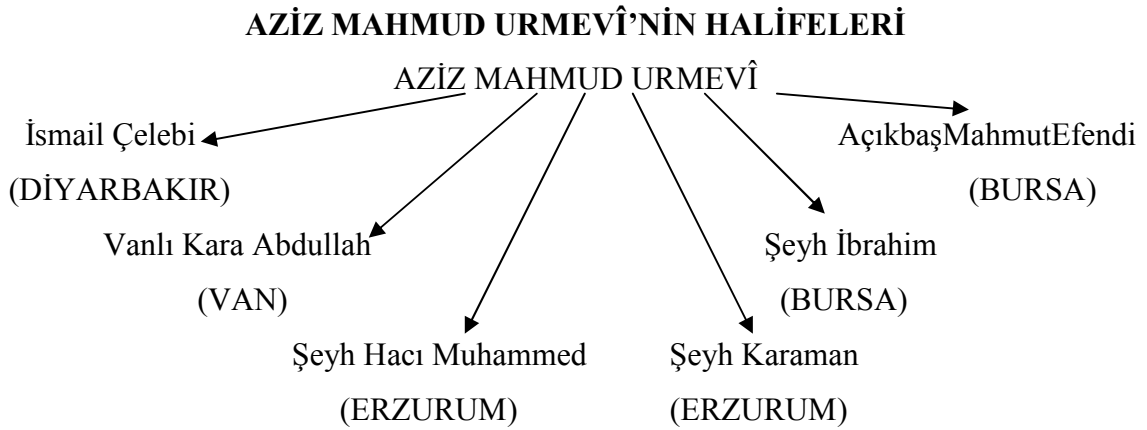
²⁰ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.390; Tosun, a.g.e., s.281; Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi*, c.II, s.637; Bruinessen-Hendrick Boeschoten, a.g.e., s.98.

²¹ Peçevi, a.g.e., c.II, s.462.

İdamdan sonra padişah, şeyhin evini silah vb. harp aletleri konusunda arattırdı. Ancak kuşkularının yersiz olduğunu geç de olsa anladı. Çünkü şeyhin evinde hiçbir savaş aleti bulunmamıştı.²²

Padişah yaptığından pişman oldu. Şeyhin küçük oğlunu huzuruna çağırarak “dile benden ne dilersen” dedi. Ancak çocuğa daha önce bu tarz bir soruya karşılık “Kabe’yi istiyorum” cevabını vermesi tembihlenmiştir. Bu istek padişahın yanındakilerce Diyarbakır’a yakın Ka’bî köyünü istiyorlar şeklinde padişaha iletilmiş, fermanla Ka’bî köyü Aziz’in ailesine verilmiştir. Bu köyün tasarrufu 1910 yılına kadar bu ailenin elinde idi.²³

Aziz Mahmud Urmevî’nin kıraat konusunda geniş bilgisi vardır. Vefatından sonra bazı halifeleri irşada devam etmiştir.²⁴ Van’da Vanlı Kara Abdullah,²⁵ Erzurum’da Şeyh Hacı Mehmet ve Şeyh Karaman²⁶ Diyarbakır’da vefatından önce şeyhin postuna oturan İsmail Çelebi,²⁷ Bursa’da Açıkbaş Mahmut Efendi²⁸ ayrıca Şeyhin vefatından sonra Bursa’ya hicret eden Şeyh İbrahim Efendi’dir.²⁹ Buna göre Aziz Mahmud Urmevî’nin halifelerini şu şekilde gösterebiliriz:

²² Nâimâ, a.g.e., c.III, s.391; Tosun, a.g.e., s.281.

²³ Beysanoğlu, a.g.e., c.II, s.637; Korkusuz, a.g.e., s.90.

²⁴ Tosun, a.g.e., s.281.

²⁵ Tosun, a.g.e., s.281; Nâimâ, a.g.e., c.III, s.386.

²⁶ Tosun, a.g.e., s.281; Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.74; Korkusuz, a.g.e., s.93.

²⁷ Tosun, a.g.e., s.281; Bruinessen-Hendrick Boeschoten, a.g.e., s.99; Korkusuz, a.g.e., s.93; Nâimâ, a.g.e., c.III, s.386; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, Diyarbakır’ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, İstanbul 1957, c.I, s.149; Kufralı, a.g.m., s.149.

²⁸ Korkusuz, a.g.e., s.147; Tosun, a.g.e., s.281.

²⁹ Korkusuz, a.g.e., s.92; Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, s.74; Belig, İsmail, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyâ-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, 1.bs., Ankara 1998, s.169; Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü (BK)*, (Mustafa Kara Özel Kütüphanesi’ndeki Fotokopi Nüsha).c.II,s.291

İsmail Çelebi babasının gördüğü bir rüyasıyla beraber şehadetini anlaması üzerine babasının yerine seccadesine oturmuştur.³⁰ Medrese ilimlerini Amid alimlerinden, tasavvuf ilimlerini babasından öğrenerek yetişmiştir. Musıkî ilminde ve icrasında üstâd idi. Otuz yıldan fazla Diyarbakır Nakşibendî şeyhliği yapmıştır. 1080/1669 yılında vefat etmiş ve Urfa kapısı dışındaki aile mezarlığına gömülmüştür. Yerine oğlu Ahmed geçmiştir.³¹

Şeyh İbrahim ise Urnevî kolunu ilk defa Bursa'ya getiren kişidir. Şeyhi'nin vefatıyla Bursa'ya gelmiştir. Bir müddet zikir ve ibadetle meşgul olmuş 1650'de vefat ederek Pınarbaşı mezarlığına defnedilmiştir.³²

Halkın çoğu, padişahın erken yaşta ölümünü Aziz Mahmud Urnevî'nin haksız yere öldürülmesine bağladı.

IV. Murat'ın silahtarı olan, Bağdat fethinden sonra ise Diyarbakır Valisi olan Melek Ahmet Paşa, şeyhin mezar taşına şu beyitleri yazmıştır;

Gelip ettik ziyaret bu makamı,

Ki budur pişvâ-yı Şeyh Rûmî.(1044)³³

³⁰ Nâimâ, a.g.e., c.III, s.386.

³¹ Beysanoğlu; a.g.e., c.I, s.10; Korkusuz, a.g.e., s.145.

³² Kepecioğlu, c.II, s.291; Belig, a.g.e., s.169.

³³ Evliya Çelebi, a.g.e., c.IV, s.41.

II. HAYATI

Adı Seyyîd Şeyh Mahmud Efendi b. Seyyîd Ahî Mahmud b. Seyyîd Mehmed³⁴ b. Seyyîd Mehmed'dir.³⁵ 1010/1601 yılında Diyarbakır'da (Amid) doğmuştur.

Sâdât-ı Kirâm'dan Babâ-yı Nakşîbendî evlâdından Urmiye Şeyhi olarak tanınan ve IV. Murat'ın emriyle idam ettirilen Aziz Mahmud Urmevî'nin kardeşi Ahî Mahmud'un oğludur.³⁶ Yaz kış başı açık olarak dolaştığı için Açıkbaş diye meşhur olmuştur.³⁷

Diyarbakır'da tahsilini bitirdikten sonra valilerin sohbetinde bulunmuş sonunda Mardin voyvodası olmuştur.³⁸ Mardin voyvodası iken Allah'ın cezbesine tutularak memuriyeti bırakarak Diyarbakır'a dönmüştür. O dönemde bütün Doğu Anadolu'nun manevi mürşidi sayılan amcası Aziz Mahmud Urmevî'nin halifesi olmuş ve şeyhlik postuna geçmiştir.³⁹

1048/1638 yılında amcasının idamı üzerine ilim tahsili için seyahate çıkmış, Kahire, Bağdat gibi önemli şehirlere gitmiştir.⁴⁰ 1640'tan sonra ise İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Nakşîbendî Dergâhında zikir ve ibadetle meşgul olmuştur. Müridlerinin İstanbul'da artması ve kerametlerine ait rivayetlerin çoğalmasından çekinerek Bursa'ya gelip yerleşmiş,⁴¹ buradaki Nakşîbendî-i Atik Tekkesi'nde irşad faaliyetlerine

³⁴ Seyyid Mehmed, bazı kaynaklarda Koç Baba veya Seyyid Ahmed olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. Nâ'imâ, a.g.e., c.III, s. 386; Mehmet Süreyya, a.g.e., c.III, s. 919.

³⁵ Seyyîd Mehmed, bazı kaynaklarda Babâ-yı Nakşîbendî olarak zikredilen kişidir. Kendisi Açıkbaş Mahmud Efendi'nin dedesinin (Koç Baba) babasıdır. Bkz. Belîğ, a.g.e., s.514; Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Efendi, *Bursa Dergahları (Yâdigâr-ı Şemsî I-II)*, Hazırlayanlar: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa 1997, s.561.

³⁶ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.561; Şeyhî, a.g.e., s.562.

³⁷ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, c.I, s.145.

³⁸ Beysanoğlu, a.g.e., c.I, s.145-146; Gazzizade Abdüllatif, *Hülasatü'l-Vefeyât (TAM: Terâcîm-i Ahvâl-i Meşâyih)*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BEEK), Genel: nr. 2162, vr.22a.

³⁹ Beysanoğlu, a.g.e., c.I, s. 146.

⁴⁰ Belîğ, a.g.e., s.155; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.561.

⁴¹ Beysanoğlu, a.g.e., c.I, s.146; Korkusuz, a.g.e., s.148; Şeyhî, a.g.e., s.562.

başlamıştır. 1663'te Bursa'da Ebu İshak Vakfi'nden üç akçe yevmiye ile Molla Arap Câmii'ne hatip tayin edilmiştir.⁴² Aynı zamanda Dâye Hâtun Câmii ve çoğunlukla da Ulucâmi'de ve bazı büyüklerin evlerinde toplanarak sohbet etmiş, va'z vermiştir. Bu toplantılarında Şeyh Seyyid Ali Hemedânî'nin (ö.786/1385) tertip ettiği ve hadislerde geçen duaları ihtiva eden eseri *Evrâd-ı Fethiyye*'yi okumaya devam etmişlerdir.⁴³

Bir zaman Enarcıoğlu demekle meşhur bir şahısla miras meselesi yüzünden aralarında bir anlaşmazlık meydana gelmiştir. Anlaşmazlık sebebi ise, Açıkbâş Mahmud Efendi'nin, Seyyid İsmail adında ölen bir bezirganın küçük kızına intikal eden malına tama' ettiği iddiasıdır. 1656 yılında Bursa alimlerinden otuz kişi, birlikte imzaladıkları bir şikayet dilekçesini yöneticilere vermiş ve Şeyh'in Bursa'dan sürülmesini talep etmişlerdir. Şikayet sebepleri şunlardır:

1- Açıkbâş Mahmud Efendi, sûfi gibi görünen boş kafalı kimseleri etrafına toplamaktadır.

2- Şeyhlik taslamaktadır.

3- Keşf, keramet ve kutupluk iddiasında bulunarak halkı kandırmaktadır.

4- Bazı saf kalpli kimseleri fena yola sevk etmektedir.

5- Fakirleri ve zayıfları dövmetedir.

6- Alimlere ve salihlere yakışıksız sözler söylemektedir.

7- Yetim malı yemektir.

8- Bezirganın kızının nazırını Seyyid Yâkub oğlu Seyyid Ali'ye ve diğer Müslümanlara şeriate uygun olmayan sözler söylemektedir.⁴⁴ Bu sözlerden dolayı etrafındaki büyük küçük herkes Açıkbâş Mahmud Efendi'den incinmekte ve bu yüzden şikayetçi olmaktadır.

Aynı yıl İstanbul'dan gelen bir fermanla, Açıkbâş Mahmud Efendi'nin, ehl-i ırz kimselere sebepsiz yere küfrettiği, silahla üzerlerine hücum ettiği, etrafına topladığı boş kafalı kimselerle şeyhlik ve kutbiyyet davası güttüğü ve açıkça delilik emareleri

⁴² Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.189.

⁴³ Belig, a.g.e., s.155; Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.189.

⁴⁴ Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.189; Kara, "Bursa Tekkeleri ve Tasavvufi Hayat Üzerine Genel Bir Değerlendirme", UÜİFD, c.II, sy.2, yıl 2, Bursa 1987, ss.77-88, s.83; Kara, *Mustafa, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Sır Yayınları, 2. bs., Bursa 2001. s.69.

gösterdiği, bu yüzden İstanbul'da Dârüşşifâ'da tedavi edildiği ancak akli başına gelmediğinden ve Bursa halkının da bu kişiden sürekli incinmesi gibi sebeplerle başka bir yere gönderilmesi istenmektedir.⁴⁵ Bunların yanı sıra, kendisine nasihat etmek isteyen Gâzî Hüdâvendigâr müderrisi Derviş Mehmed Efendi ve Bursa âlimlerinden birkaç kişiye, ağır sözler söyleyip kırk elli kadar adamıyla onları takip ettiği gerekçesiyle, Dergâh-ı Âlî çavuşlarından İbrahim Çavuş ve iki nefer görevlendirilmiş, ferman gereğince başka yere nakledilmesi kadı tarafından beyan edilmiş⁴⁶ kısa süre sonra da aynı şikayetler sebebiyle İstanbul'a çağırılmıştır.

İstanbul'da, bir zamanlar Mardin voyvodası iken kahyaları olan Bakkalzâde'nin evinde misafir olan Açıkbaş Mahmud Efendi için Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa ve Şeyhülislam Esîrî Mehmed Efendi, huzurlarında kullandığı bazı sözlerden dolayı hapsini emretmişlerdir. Padişahın başhekimine öldürücü bir zehir hazırlatmışlar, Mahmud Efendi "Bismillah" diyerek zehiri içmiş ve kelime-i tevhide devam etmiştir. Zehir, Mahmud Efendi'nin vücudundan ter yoluyla çıkmış, bu durum Sadrazam ve Şeyhülislam'ın hayretine sebep olmuş bundan sonra Mahmud Efendi izzet ve ikram ile Bursa'ya gönderilmiştir.⁴⁷

Bursa'da irşad faaliyetlerine devam eden Mahmud Efendi, 15 Rebûlâhir 1077 / 15 Ekim 1666'da Cuma günü ikinci vaktinde vefat etmiş, Dâye Hâtun Câmii Haziresi'ne defnedilmiştir.⁴⁸ Kendisinin neden bu camiye defnedildiği hakkında kesin bir bilginiz yoktur. Ancak, hakkındaki şikayetler sebebiyle mahkemeye verilmesi sonucu tekkeden ayrılmış olabileceği ve yine Dâye Hâtun Câmii'nde imamlık yapıyor olması bu duruma sebep olarak gösterilebilir.

Vefatına, kendisini sevenlerden birisinin düşürdüğü tarih şöyledir;

“Şeyh Mahmûd mefhâr-i meczûbân

⁴⁵ Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.182; Kara, a.g.e., s.167.

⁴⁶ Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.189.

⁴⁷ Mehmede Şemseddin, a.g.e., s.561; Belig, a.g.e., s.155; Kara, a.g.e., s.235.

⁴⁸ Belig, a.g.e., s.155-156; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.562; Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.189; Şeyhî, a.g.e., s.562; Yılmaz, H. Kamil, "Açıkbaş Mahmud", DİA, c.I, İstanbul 1998, s.332; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri (OM.)*, İstanbul 1333, c.I, s.14; Ali Emîrî Efendi, *Esâmî Şu'arâ-yı Âmid*, haz. Galip Güner-Nurhan Güner, Anıt Matbaası, Ankara 2003, s.26.

Necl-i pâk Hazret-i Sultân-ı dîn

Eyleyüp 'azm-i bekâ-yı Câvidân

Kodı 'uşşâk-ı firâk içre hazîn

Gûş idüb naklin didim târîhini

Rahmetin kıla ziyâde ol Mu'în (1077)''⁴⁹

Açıkbaş Mahmud Efendi, IV. Mehmed'in Bursa'yı ziyareti sırasında padişahla görüşüp konuşmuştur. Padişah'ın Bursa gezisi sırasında Mahmud Efendi, Celâli Hasan Paşa'nın kendisine hediye ettiği atı padişaha;

'Padişahım, senin düşmanından aldım. Görünen ve görünmeyen kazaları defetmesi için senin yoluna kurbandır' dedi ve Davud Dede yakınlarında atı kurban etti.⁵⁰

Mahmud Efendi vecd ve hal sahibi, İlâhi sırlara vâkıf, aşk ve muhabbetle dopdolu bir kişi idi.⁵¹ Evliyanın büyüklerinden olan Mahmud Efendi'nin kerameti çok idi. Örneğin Köprülü Mehmed Paşa ve Şeyhülislam Esîrî Efendi de İstanbul'da bir kerametini⁵² görmüşlerdi.⁵³

Açıkbaş Mahmud Efendi, his ve duyuşa dayalı Horasan tasavvuf mektebinin tabii bir neticesi olarak şiir unsurunu da maharetle kullanmıştır.⁵⁴ Çoğunlukla "Resmî" ve bazen de "Âcizî" mahlaslarını kullanarak Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler yazmış olan Şeyh, şiirlerine tarih düşürmekte de maharetliydi.⁵⁵

Mahmud Efendi'nin "Güzîde" isimli Türkçe tecvid risalesi, Farsçadan tercüme edilmiş "Evrâd-ı Fethiyye Şerhi" ve "Risâle-i Nurbahşiyye" risalesi vardır.⁵⁶ Bununla

⁴⁹ Belîğ, a.g.e., s.156.

⁵⁰ Belîğ, a.g.e., s.156.

⁵¹ Belîğ, a.g.e., s.156; Şeyhî, a.g.e., s.562.

⁵² Bkz. Mahmud Paşa ve Şeyhülislam Esîrî Efendi'nin, kendisini zehirlemeleri olayı hakkında bkz.yuk., s.28.

⁵³ Gazzizâde Abdüllatif, a.g.e., 22a.

⁵⁴ Kara, a.g.e., s.191.

⁵⁵ Belîğ, a.g.e., s.563; Beysanoğlu, a.g.e., c.1, s.145.

⁵⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., c.I, s.14; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn, Mektebetü'l-Akniyye*, İstanbul, ts., c.II, s.417; Kara, a.g.e., s.234.

beraber 12 ilimden bahseden bir risalesi daha olup bunu Sadrazam Köprölü Fazıl Ahmed Paşa'ya hediye etmiştir.⁵⁷

⁵⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., c.I, s.14. (Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* eserinde, üç dilde basılmış bir Divançe'si olduğundan bahsetmektedir.)

III. NAKŞİBENDÎ-İ ATİK DERGÂHI

Nakşibendî Atik Dergâhı, bulunduğu yerde başka bir Nakşibendî zaviyesi bulunduğundan Atik (eski) adıyla anılmaktadır.⁵⁸ Ancak Açıkbaş Mahmud Efendi tarafından kurulmuş olan Dergâh'a, Açıkbaş Mahmud Efendi Dergâhı da denilmektedir. Nakşibendî-i Atik Dergâhı, Bursa Hisar'da, Darphâne Mahallesi'ndedir.⁵⁹

Dergâh Abdülkerim Efendi zamanında Sözlü Şehid Ali Paşa'nın vasıtasıyla tamir edilmiştir.⁶⁰ Ancak 1216 yılının Şa'ban ayının 17'sinde, Bursa'da çıkan büyük yangında Dergâh yanınca irşâd ve hizmete Dârü'l-Hadîs'te devam edilmiş,⁶¹ 1847 yılında 10152 kuruş harcanarak tekrar tamir edilmiştir.⁶² Dergâh'ta postnişin olanlar sırasıyla şöyledir:

1- Açıkbaş Mahmud Efendi	(ö.1077/1666)
2- Şeyh Ahî Mahmud Efendi	(ö.1090/1679)
3- Şeyh Mustafa Efendi	(ö.1110/1698)
4- Şeyh Abdülkerîm Efendi	(ö.1138/1725)
5- Şeyh Abdullah Efendi	(ö.1159/1746)
6- Şeyh Mehmed Efendi	(ö.1176/1762)
7- Şeyh Mehmed Efendi	(ö.1192/1778)

⁵⁸ Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.191.

⁵⁹ Eşrefzâde, Şeyh Ahmed Ziyaeddîn, *Gülzâr-ı Sülehâ*, BEEK, Orhan Kit., nr. 1018/2, s.114; Kepecioğlu, a.g.e., c.IV, s.261; Gazzizâde Abdüllatif, *Ravzatü'l-Müflihun*, BEEK, Orhan Kit., nr. 1041, s.15; Süleyman Hâlis, *Vefeyatnâme*, Mustafa Kara özel kütüphanesindeki fotokopi nüsha, 29a; Kara, Mustafa "Bursa Tekkelerinin Alfabetik Olarak İsimleri ve Bellibaşlı Kaynakları" UÜİFD, c.II, sy.2, Yıl.2, Bursa, 1987,ss.89-98, s.90. Dergâh'ın bulunduğu yer bazı vefeyatnamelerde Hisar, Hisarkale, Hisar Burç üzeri şeklinde yer almaktadır. Bkz. Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.191-c.I, s.25; Gazzizâde Abdüllatif, *Hülâsatü'l Vefeyât*, 21b; Ahmed Ziyaeddîn, a.g.e. s.127.

⁶⁰ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565; Süleyman Hâlis, a.g.e., 29b.

⁶¹ Gazzizâde Abdüllatif, *Ravzatü'l-Müflihun*, s.15; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567.

⁶² Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.191.

- 8- Şeyh Abdullah Efendi (ö:1217/1802)
9- Şeyh Abdülkerîm Efendi (ö:1247/1831)
10- Şeyh Abdülhâdî Efendi (ö:1292/1875)
11- Şeyh Eşref Efendi (ö:1295/1878)
12- Şeyh Şerif Efendi (ö:1345/1926)⁶³

⁶³ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.561-569; Kara, Mustafa, “Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar-I”, UÜİFD, c.III, sy.3, Yıl.3,Bursa 1991, ss.107-117, s.109-110; Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, s.236.

IV. NAKŞİBENDÎ-İ ATİK DERGÂHI POSNİŞİNLERİ

A. Şeyh Ahî Mahmud Efendi

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin kardeşi Kâsım'ın oğlu olan Ahî Mahmud Efendi, Van'da doğmuştur. İlk Tahsilini burada tamamladıktan sonra Bursa'ya, amcası Açıkbaş Mahmud Efendi'nin yanına gelmiştir. Tasavvufî eğitimini burada, amcasından alan Ahî Mahmud, amcasının vefatından sonra dergâha şeyh olmuş ve irşad hizmetlerini devam ettirmiştir. 1090/1679 tarihinde Rebûlevvel ayının 15. Cuma gecesi vefat edince amcasının yanına, Dâye Hâtun Câmii haziresine defnedilmiştir.⁶⁴

Ahî Mahmud Efendi, güzel ahlâk sahibi, şakacı, neşeli bir şahıs imiş.⁶⁵ Vefatının ardından sevenlerinden birisi şu tarihi söylemiştir:

*“Kanı Seyyid Ahî Mahmud manend
Güruh-ı Nakş-bend içre ma'dud
Bir eksikli didi fevtine târih
'Urûc itdi makâm-ı ünse Mahmûd”*

Şair Tablî ise şu beyitleri söylemiştir:

*“İşidüp Tablî-i dil- 'haste fevtin didi târihin
Cinânın ola Âhî Mahmûda menzil-ü mevâ”⁶⁶*

⁶⁴ Belig, a.g.e., s.159; Gazzizâde Abdüllatif, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, 23a; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.564; Mehmet Süreyya, a.g.e., c.III, s.913; Kara, a.g.e., s.236; Öcalan, a.g.e., s.146.

⁶⁵ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565.

⁶⁶ Şeyhî, a.g.e., s.574; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.564.

B. Şeyh Mustafa Efendi

Ahî Mahmud Efendi'nin vefatından sonra, yerine oğlu Mustafa Efendi postnişin olmuştur. Babasından tarikat eğitimini tamamlayan Mustafa Efendi, vefat edinceye kadar bu hizmeti devam ettirmiştir. Saf kalpli, keramet sahibi bir zât olan Mustafa Efendi, 1110/1698 yılının Zilkâde ayının 25. Salı günü vefat ederek Dâye Hâtun Câmii haziresine, babasının yanına defnedilmiştir.⁶⁷

C. Şeyh Abdülkerim Efendi

Şeyh Mustafa Efendi'nin çocuğu olmadığı için akrabalarından “Müfid” mahlaslı ve Çelebi ünvanıyla ünlenmiş olan Abdülkerim Efendi, Mustafa Efendi'nin vefatından sonra yerine postnişin olmuştur.⁶⁸

1100 tarihinde Bursa'da, Ali Paşa Mahallesinde dünyaya gelen Abdülkerim Çelebi, Hz. Mısırî halifesi Ayn-ı Ekber Mehmed Efendi ve Hoca Abdurrahman Efendi'den ilim tahsili almıştır.⁶⁹ Nakşibendî şeyhlerinden olan Şeyh Mehmed Murad'dan tasavvuf ilmini alarak icâzetini almıştır. Sölözlü Ali Paşa vasıtasıyla dergâhın harap olan yerlerini tamir ettirmiştir. 1138 tarihinde hacca gitmek için yola çıkmış ve hac dönüşü, Zilhicce ayının son gününde vefat etmiştir.⁷⁰ Halim selim bir zât olan Abdülkerim Çelebi, “Müfid” mahlasıyla şiirler söylemiştir. Kendisine şöyle bir beyit nispet edilir:

⁶⁷ Belig, a.g.e., s.160; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565; Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.405; Kara, a.g.e., s.236; Öcalan, a.g.e., s.146. (*Sicille-i Osmânî*'de bu ölüm tarihi 1705 yılı olarak verilmiştir. Bkz. *Sicille-i Osmânî*, c.III, s.1152)

⁶⁸ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565; Süleyman Hâlis, a.g.e., 29b.

⁶⁹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565; Süleyman Hâlis, a.g.e., 29b.

⁷⁰ Süleyman Hâlis, a.g.e., 29b; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565.

Sümbülü gülden gelir yüz vech ile zülf-ü rûhun

Ey bahâr arzu hoş buy-ı vehm-i hoştur bana.

D. Şeyh Abdullah Efendi

Şeyh Abdülkerîm Çelebî'nin vefatından sonra yerine postnişin olan Şeyh Abdullah Efendi, 1100 tarihinde Cebel-i Cedîd nahiyesinde Sarrâfiye Medresesinde ilim tahsili için Bursa'ya gelmiştir. Bir müddet bu medresede hücre-nişin⁷¹ olmuştur. 1109 tarihinde Sarı Abdullah mahallesi camiine imam olan Abdullah Efendi, Nakşibendî-i Atîk Dergâhı şeyhi Mustafa Efendi'ye intisab ederek ondan icâzet almıştır. Abdülkerîm Çelebî'nin hac dönüşü vefat etmesiyle dergaha mürşid olmuştur.⁷² Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere iki gün zaviyede, Cuma günü de Dâye Hâtun Câmii'nde cemaatle Evrâd-ı Fethiyye kıraatine cehrî olarak devam ediyorlardı.⁷³ Âlim, fâzıl, emsali az bulunan, gönlü zengin, herkese iyilik yapmasını seven bir kişi olan Abdullah Efendi,⁷⁴ 1159/1746 yılının Receb ayında vefat etmiş ve Hoca Muhyiddin Mektebi sahasına defnedilmiştir.⁷⁵

İstanbul Şeyh Nuri Efendi, vefatında şu tarihi söylemiştir:

“Bu Şeyh-i Nakş-bendî bir mükemmel şeyh idi amma

Koyup dünyayı cânın Hakk'a teslim eyledi nâ-gâh

Sivâya yok idi meyl-i cihâna itmedi rağbet

⁷¹ “Hücre” kelimesi, küçük oda, odacık anlamına gelir. Bu kelime tasavvufta bazı tekke ve mescidlerin çevresinde bulunan ve halvete çekilmek için kullanılan odalar anlamında kullanılır. Bkz. Uludağ, a.g.e., s.251. “Nişin” kelimesi ise oturan, oturmuş anlamıyla kendinden önceki kelimeyi sıfatlandırır. Bkz. Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, 22. basım, Ankara 2005, s.841. Buna göre “Hücre-nişin” kelimesi odada oturan yani oda sahibi, kendisine oda verilmiş kişi, öğrenci anlamına gelmektedir.

⁷² Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565-566; Süleyman Hâlis, a.g.e., 29b; Ahmed Ziyaeddîn, a.g.e., s.114.

⁷³ Ahmed Ziyaeddîn,a.g.e., s.114; Süleyman Hâlis, a.g.e., 29a.

⁷⁴ Ahmed Ziyaeddîn,a.g.e., s.114; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565; Gazzizâde Abdüllatif, a.g.e., 25a; Kepecioğlu, a.g.e., c.I, s.25.

⁷⁵ Ahmed Ziyaeddîn,a.g.e., s.114; Süleyman Hâlis, a.g.e., 29a; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.565; Gazzizâde Abdüllatif,a.g.e., 25a.

Degildi tâlib-i 'izz-ü cihân ol 'ârif-i bi'llah
Hudâ ol murg-ı rûhına cinânı âşiyân itsün
Dahi Firdevs içinde hur-ı 'ini eylesin hem-râh
Gelüb bir kimse-i hoş ez dil-ü cân söyledi târih
*Çalındı kûs-ı rihlet göçdi Abdullah Efendi âh*⁷⁶

E. Şeyh Mehmed Efendi

Şeyh Abdullah Efendi'nin vefatıyla yerine oğlu Mehmed Efendi postnişin olmuştur. Nakşibendî tarikatine mensup kişilerle beraber Kübreviyye ayini icra ederek Evrâdı Fethiyye ve Hatm-i Hâcegân ile cehrî ve hafî zikre devam ediyorlardı.⁷⁷

1176/1762 yılında vefat ederek Hoca Muhyiddin Mektebi'ne, babasının yanına defnedilmiştir.⁷⁸

Mehmed Efendi güzel ahlaklı, zühd ve takva sahibi heybetli görünümüne sahip bir kişi idi.⁷⁹

F. Şeyh Mehmed Efendi

Mehmed Efendi'nin vefatından sonra dergâha, akrabalarından Mehmed Efendi postnişin olmuştur. Dergâha gelmeden önce Diyarbakır'a giderek oradaki

⁷⁶ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.566; Ahmed Ziyaeddin, a.g.e. s.114-115.

⁷⁷ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567; Ahmed Ziyaeddin, a.g.e., s.114-15. Bu cümlede geçen "hafî" kelimesi gizli, örtülü, kapalı anlamında olup tasavvufta beş latifeden biri olarak kabul edilir. "Zikri hafî" ise zikreden sadece kendisinin işitebileceği bir şekilde alçak sesle yaptığı zikre verilen addır. Bkz. Uludağ, a.g.e., s.214,586.

⁷⁸ Gazzizâde Abdüllatif, a.g.e., 27b; Kepecioğlu, a.g.e., c.III, s.297.

⁷⁹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567; Ahmed Ziyaeddin, a.g.e., s.121.

büyüklerinden izin alarak geri dönen Mehmed Efendi⁸⁰ de kendinden öncekilerin üslubuyla Kübreviyye ve Nakşibendiyye ayinini icra ederek hafî ve cehrî zikrine devam ediyordu.⁸¹

Mehmed Efendi, halim selim, vakarlı ve faziletli bir kişi di.⁸² 1192/1778 tarihinde vefat etmiş ve Dâye Hâtun Câmii haziresine defnedilmiştir.⁸³

G. Şeyh Abdullah Efendi

Mehmed Efendi'nin vefatıyla yerine oğlu Abdullah Efendi postnişin olmuştur. Şeyh Abdi ismiyle tanınan Abdullah Efendi, kendinden önceki mürşitler gibi pazartesi ve perşembe günleri tarikat ayinlerini icraya devam etmiştir.⁸⁴

1216 yılında Şaban ayının 17. Salı günü Bursa'da çıkan büyük yangında dergâh yanmış ve Darü'l-Hadis bölümünde ikamet edilerek tarikat ayinine devam edilmiştir.⁸⁵

1217/1802 yılının Rebiü'l-Âhir ayının 25. Salı günü vefat etmiş Dâye Hâtun Câmii haziresine defnedilmiştir.⁸⁶

Abdullah Efendi, "Yalan ve yalancılık insan olanda zuhur etmez." diyerek her kim ne söylerse ona inanan, gönlü saf bir kimse idi.⁸⁷

⁸⁰ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567.

⁸¹ a.g.e., s.567; Ahmed Ziyaeddin, a.g.e., s.127.

⁸² Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567; Ahmed Ziyaeddin, a.g.e., s.127.

⁸³ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567; Ahmed Ziyaeddin, a.g.e., s.127.

⁸⁴ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567.

⁸⁵ a.g.e., s.567.

⁸⁶ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567; Gazzizâde Abdüllatif, *Ravzatü'l-Müflihun*, s.14.

⁸⁷ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.567.

H. Şeyh Abdülkerîm Efendi

Abdullah Efendi'nin vefatıyla yerine Abdülkerim Efendi postnişin olmuştur. Tarikata girmek isteyenlere kılavuzluk yapmış, 1247/1831 yılında vefat etmiş, Dâye Hâtun Câmii haziresine defnedilmiştir.⁸⁸

İ. Şeyh Abdülhâdî Efendi

Abdülkerim Efendi'nin vefatından sonra postnişin olarak yerine geçen oğlu Abdülhâdî Efendi temiz kalpli, gönlü düşmanlıktan uzak bir kişi imiş. 1292/1875 yılında 85 yaşında iken vefat etmiş, Dâye Hâtun Câmii haziresine defnedilmiştir.⁸⁹

J. Şeyh Mehmed Eşref Efendi

Abdülhâdî Efendi'nin üç çocuğundan en büyüğü olan Mehmed Eşref Efendi dergâha postnişin olmuştur. Babasının vefatının ardından postnişin olmadan önce askerlikte 25 yıl çalışmış ve alay kâtipliği rütbesini elde etmiş olan Şeyh 1295/1878 yılında 55 yaşında vefat etmiş ve Dâye Hâtun Câmii haziresine defnedilmiştir.⁹⁰

⁸⁸ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.568.

⁸⁹ a.g.e., s.568.

⁹⁰ a.g.e., s.568.

K. Şeyh Eşref Efendi

Şeyh Mehmed Eşref Efendi'nin vefatıyla yerine oğlu Şeyh Eşref Efendi postnişin olmuştur. Şeyh, vergi müdürü Osman Efendi'den bir müddet ilim tahsiline devam etmiştir. Dergâhın gelirine katkı maksadıyla Duyûn-u Umûmiye'ye devam etmiş ve Cuma geceleri de tarikat ayinine devam ederek dergâha hizmet etmiştir. Şeyh Eşref Efendi 1341 yılında ulemâdan Hacı Ziya Efendi'ye şeyhlik vererek Yozgat'a gitmiştir. Burada 1345/1926 yılında vefat etmiş, Umumî Kabristan'a defnedilmiştir.⁹¹

⁹¹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.569.

İKİNCİ BÖLÜM

AÇIKBAŞ MAHMUD EFENDİ'NİN ESERLERİ VE FİKİRLERİ

I. ESERLERİ

A. RİSÂLE-İ NURBAHŞİYYE¹

Kübreviyye, Nurbahşiyye ve Nakşibendiyye tarikatlarının günlük virdlerini anlatan bir risaledir. Dili Türkçe olan eser beş varak olup Süleymaniye Kütüphanesi, H.Hayri-H.Abdullah kitaplığı, 146. numarada kayıtlı bir mecmua içindedir. Eser müellif hattı olmayıp Muhammed b. Abdullah tarafından kaleme alınmıştır.² Müellif bu eserde kendi tarikat silsilesi hakkında da bilgi vermektedir. Hazreti Mevlâna İlyas'ın (Bâdamyâri) babaları Şeyh İsâ Nurbahşî'dir ki tarikleri Hâce Yusuf Hayrâniyye ve Şâh Şucâ' Kirmaniyye ve Seyyid Muhammed Nurbahşî'ye ulaşır. Molla İlyâs hazretleri ilk önce babaları Şeyh İsâ Nurbahşî'ye hizmet edip bu risalede zikredilen virdlere mezun olmuşlardır.

Bu virdlerden bazıları şunlardır:

- Evrâd-ı Fethiye
- “Lâ ilâhe illâ ente yâ Hayyu yâ Kayyûm” (3 kere)
- “Lâ ilâhe illallah” (Birkaç kere)
- “Allah, Allah, Allah” (Birkaç kere)

¹ Açıkbaş Mahmud Efendi, *Risâle-i Nurbahşiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, H.Hayri-H.Abdullah, nr.146, vr. 112b-117a.

² Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.r., vr. 117a.

Üçünün toplamı yüzdür ama her birine belirli bir miktar tayin edilmez.

İşrâk namazı ve ikindi namazından sonra da “Allâhuekber” ve “Salavât-ı Şerîfe” okunur. (Bunlar da ayrı ayrı yüz defa okunur.)

Yemekten önce bir dua okunur ve yemekten sonra cemaatin çok olması durumunda birkaç kere;

“Elhamdülillah”

“Allâhuekber”

“Allâhuekber” denir.

Mevlânâ İlyas hazretlerinin babaları (Şeyh Îsâ Nurbahşî) vefatına yakın zamanda oğlu Mevlânâ İlyas’ı alıp Şeyh Abdulhay Geylânî’ye teslim etmiştir. Şeyh Abdulhay Geylânî hazretlerinin tarîkleri Tarîk-i Kübreviyye’dir ve Necmeddin Kübrâ’ya varır. Mevlânâ İlyas’ın tarîki Şeyh Abdülhay hazretlerine hizmet edip bu risalede zikredilen virdlere ondan mezun olmuştur.

Bu virdlerden bazıları şunlardır:

- “Evrâd-ı Fethiyye” Sabah namazından sonra okunur.
- “Zikr-i Erre” Müridlerin boğazından ‘Hayy’ ve ‘Hakk’ sesleriyle beraber bıçkı sesine benzeyen bir ses çıkar.

Şeyh Abdülhay Geylânî vefat zamanında Mevlânâ İlyas’ı götürüp Derviş Âhî Hüsrev Şâhî’ye teslim etmiştir ki O, Nakşibendiyye tarikatına mensuptur. Mevlânâ İlyas, orada icâzet-i irşâd alıp kemale ermiştir.

Nakşibendî virdlerinden bazıları şunlardır:

- Sabah namazından sonra yüz defa “istiğfar” edilir.
- “Evrâd- Fethiyye” okunur.
- Her beş vakit namazdan sonra Kurân okunur. (Yâsin, Tebâreke, Amme sûreleri gibi...)
- Beş vakit namazın dışında günlük vird olabilecek namazlar daha vardır ki bunlar;

- a) İşrak,
- b) İstihare,
- c) Duha (kuşluk),
- d) Evvâbin,
- e) Teheccüd namazlarıdır.

Bunların rekat sayıları ya vird ya da icâzettir³ (ruhsattır.)

- İkindi namazından Akşam namazına kadar “Muhasebe” zamanıdır ki muhasebe kendini teftiş etmektir. Günü gaflet ile geçen mürid istiğfar edip zikriyle meşgul olur.
- Akşam namazından sonra 12 rekat Evvâbin namazı virddir ve bu 12 rekatı Resûlullah, sahabe, ciharyâr, vâlidîn, meşâyih ve nakşibendiyye, kendi meşâyihlerinin ruhları için kılar.
- Bütün vakitlerde “Lâ İllâhe İllallah Muhammedü’r-Resûlullah” zikriyle meşgul olunur. Buna “Yâd-Kerd” denir.

Bu tarikatin küllî nisbeleri Hz. Ebubekir’e varır. Hz. Ebubekir ömrünün tamamında bir kere bile “Muhammed Resûlullah”sız “Lâilâhe İllallah” demedi. Ayrıca “Yâ Eyyühellezîne âmenû billâhi ve resûlihi” ayeti kerimesini⁴ delil eylerler.

Baz-keşt (zikirde kendiliğinden hatıra gelen iyi ve kötü fikri kovmaktır) vardır ki bu her zikrin beraberinde kalbe lazımdır.

Her üç tarikatta Evrâd-ı Fethiyye, ortak olarak okunmaktadır. Her tarikatin virdi olan oruçlardan da bahsedilmektedir.

Recep ayının tamamı, şaban ayının ilk yarısı, Ramazan’dan sonra altı gün, Zilhicce’nin dokuzuncu günü, Muharrem ayının dokuz ve onuncu günleri, her ayın on üçü ve on beşi, ve her haftanın pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmak virddir. Mürid bu oruçları özürsüz terk ederse “âsî tarikat” olur.

³ Müellif risâlede icâzetten muradın şu olduğunu söyler; “Her meşâyih kendi zamanında ne emrederse virddir. Kendinden önceki meşâyihler ne emretmişse bu lâzım değil. Kendi nispetlerinden ne ihtiyar edinin vird ederse ve neyi terk ederse ve neyi icâzet verirse emir kendinindir. Zira onlar kendi zamanlarının müctehidleridirler.” Bkz. Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.r., 113b.

⁴ Nisâ-4/136.

Risalede ayrıca Nakşibendiyye hakkında bilgi verildikten sonra Nakşibendî tarikatının on bir esasından bahsedilmektedir. Buna risalede 11 reşaha (sızıntı-damla) adı da verilmektedir. Farsça ve manzum olarak açıklanmakta olan bu on bir esas (damla) şunlardır:

1. Hûş der-dem,
2. Nazar der-kadem,
3. Sefer der-vatan,
4. Halvet der-encümen,
5. Yâd-kerd,
6. Bâz-keşt,
7. Nigâh-dâşt,
8. Yâd-dâşt,
9. Vukûf-ı zamanî,
10. Vukûf-ı adedî,
11. Vukûf-ı kalbî

Risalede zikir konusuna da değinilmektedir. Buna göre; Hoca Abdülhâlikü'l-Gücdvânî hazretleri Hâcegân zikrinin başıdır. O, cehrî zikri câiz görmemiş ve müridlerine kalb ile ta'limi emretmiştir. Hoca Ârif-i Rivgerî de hafî zikri emredenlerdendir. Hoca Mahmud Encirfağnevî ilgili durumun gereğince ve talebelerin durumuna göre cehrî zikir ile meşgul olmuştur. Hoca Ali Ramitenî cehrî zikir yapmamıştır. Hoca Bahaeddin Nakşibend hazretleri daha sonra geldi ve cehrî zikri men edip hafî zikr ile meşgul oldu ve talebelerine de hafî zikri emretti.

Risalede Nakşibendi tarikatı silsilesi hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Tarikatın nispeti küllileri Hz. Ebubekir'e varırken nispeti cüz'iyeleri Hz. Ali'ye varmaktadır. Hz. Ali'ye varan silsileye, altın silsile denir.

Hz. Ebubekir'e varan nisbeye ise Bekriyye denmektedir. Üveysî silsile ise zahirde birebir bir kâmil mürşide hizmet etmeyip mana âleminde bir azizin ruhaniyetinden feyz

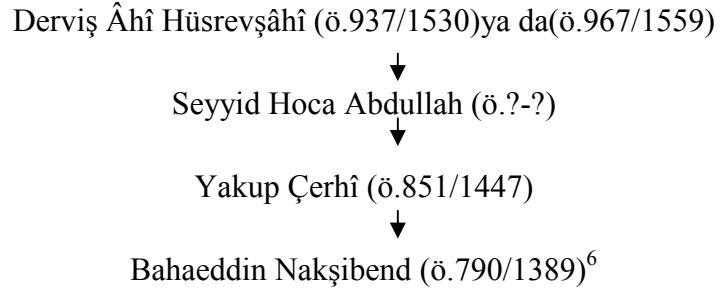
alır ya da Hz. Hızır'ın (a.s.) terbiyesiyle bu durum gerçekleşir. Veya doğrudan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ruhaniyetinden feyz alınır.

Hz. Peygamber'e kadar olan Bekrî tarikat silsilesi ise şöyledir:

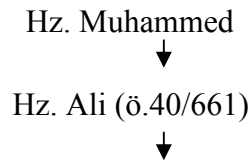

Derviş Âhî Hûsrevşâhî'nin, Hoca Bahaeddin Nakşibendî'ye kadar olan bir Bekrî nispeti daha vardır:

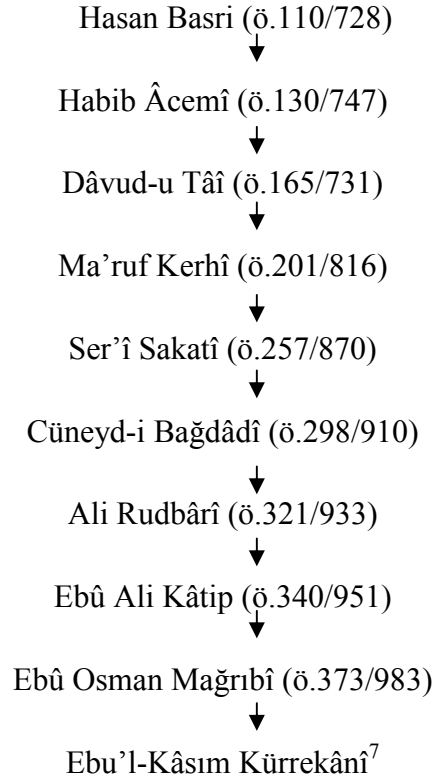
Hoca Bahaeddin Nakşibend hazretleri, Hoca Abdulhâlık Gücdevânî'den bir nispetle üveysîdir. Abdulhâlık Gücdevânî ise Hz. Peygamber'den (s.a.v.) üveysîdir. Ebu'l-Kâsım Kûrekânî'nin bir nispeti de Hz. Ali aracılığıyla Hz. Peygamber'e gider ki buna altın silsile adı verilir.

Hz. Peygamber'e kadar olan altın silsile şöyledir:

⁵ Açıkbâş Mahmud Efendi, a.g.r., vr.114b-115a.

⁶ a.g.r., vr. 114b-115a.

B. EVRÂD-I FETHİYYE ŞERHİ⁸

Kübreviyye Şeyhi Seyyid Ali Hemedânî'nin (ö:786/1385) *Evrâd-ı Fethiyye* isimli Farsça risalesine yapılmış olan bir şerhtir. Risale elli dokuz varak olup, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hadislerinde geçen zikirleri ihtiva etmektedir. Bu risaledeki virdler, Nakşibendî-i Atik Dergâhı'ndaki tarikat ayinleri de dahil olmak üzere tarikat silsilesindeki âyinlerin tümünde okunmuştur.

⁷ Açıkbâş Mahmud Efendi, a.g.r., vr. 114b-115a.

⁸ Açıkbâş Mahmud Efendi, *Evrâd-ı Fethiyye Şerhi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H.Hayri-H.Abdullah, nr.146, vr. 51b-111a.

Evrâd-ı Fethiyye Şerhi, Süleymâniye Kütüphanesi H. Hayri-H. Abdullah Kitaplığı, numara 146’da kayıtlı bir mecmua içindedir. İstanbul Belediyesi Osman Ergin Yazmaları, numara 15192’da da ikinci bir nüsha bulunmaktadır.

Eser müellif hattı olmayıp, son sayfalarından anladığımız kadarıyla Muhammed b. Abdullah tarafından h.1055 yılının Rebûlevvel ayında bir perşembe günü Kütahya’da kaleme alınmıştır.⁹

Risaleye “Estağfirullah el-Azîm” ile başlanmakta, devamında müellif tarafından istiğfarın zâhir ehli, kâmiller ve erbâb-ı sulûka göre açıklaması yapılmaktadır. Risaleyi şerh ederken ayet ve hadisleri de örnek olarak göstermekte, muhaddisler ve müfessirlerin görüşlerini de eklemektedir. Ayrıca Arapça gramer kitaplarından da yararlanarak bazı mutasavvıfların ve İslâm büyüklerinin sözlerini de örnek olarak almış ve daha sonra kendi yorumlarını da eklemiştir. Risalede zaman zaman Farsça ve Arapça şiiirlere de yer verilmiştir.

Risalede vird olarak Bakara Suresi’nin 255. ayeti olan Ayete’l-Kürsî sayıldığı gibi bunun yanında Ayete’l-Kürsî okumanın faziletlerine ve Kürsî kelimesinin muhtevasına da değinilmiştir. Kimilerinin Kürsî kelimesinin mecaz anlamda kullanıldığını söylediklerini rivayet eden müellif, Kürsî’den muradın “Arş” olduğunu belirtmektedir.¹⁰

Eserde geçen virdlerde Allâh Teâlâ, isimleri ile zikredilmekte, yani isimleri vasıtasıyla tanıtılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e salât ve selâm getirmenin faziletine değinilerek imanın altı esası da açıklanmıştır. Kiblenin Kâbe olduğu, mü’minlerin kardeş olduğu, Kurân-ı Kerîm’in önder olduğu, dört halife (Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali)’nin her birisinin imam ve halife olduğu konusunda, sahabeler, ve melekler konusunda da virdler vardır.¹¹

Ayrıca risalede Hz. Peygamber (s.a.v)’in Allah’ın kulu ve resûlü olduğuna şehâdet edilmekte, “Hz. Muhammed Allah’ın kuludur” ifadesinden murâdın “Biz peygamberimize Allah’ın oğludur şeklinde itikad etmeyiz” diyerek Yahudilerin Hz.

⁹ Açıkbâş Mahmud Efendi, a.g.r., vr. 110b-111a.

¹⁰ a.g.r., vr. 59b-60a.

¹¹ a.g.r., vr. 100a-103b.

Üzeyir Peygamber'e ve Hristiyanlar'ın Hz. İsa Peygamber'e "Allah Teâlâ'nın oğludur" diyerek itikad etmeleri hakkında açıklamalar yapılmaktadır.¹²

Şerhin sonunda, risaleyi, faydalarına binaen Farsça'dan Türkçe'ye çevirdiğini söyleyen müellif, Evrâd-ı Fethiyye duasıyla eserine son vermektedir. Risalede ismi geçen eserler şunlardır:

Keşşâf, Sahih-i Müslim, Sahih-i İbn Mâce, Sünen-i Nesâî, Sünen-i Ebû Dâvud, Sahih-i Müstedrek, Sünen-i Tirmizî, Hâşiye-i Mütâliâ, Tenbihu'l-Gâfilîn, Kimyây-ı Saâdet, Nefahatü'l-Üns, Sahih-i Cevâhir, Âvârif, Meşârik, Muhtar-ı Sarîh, Mesâbih Şerhi Mefâtiḥ, Tâcü'l-Esâmiye, Mişkâtü'l-Envâr. Risalede adı geçen şahıslar ise şunlardır:

Kadı Beydâvî (ö.685/1286), Ebû Suud, Seyyid Şerif Cürcânî(ö.816/1423), İmâm-ı Gazzâli(ö.505/1111), İbn Mâlik, Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî (ö.898/1492), Şeyh İshak Kâzerûnî(ö.426/1034), İbn Melek, Mevlânâ Saadettin Taftazânî(ö.793/1390), Cevherî, Beyhâkî(458/1066).

C. GÜZİDE¹³

Tecvid ile ilgili olan bu serin dili Türkçe olup eser 51 varaktır. Süleymâniye Kütüphanesi'nde bulunan H. Hayri-H. Abdullah kitaplığı'ndaki 146 numarada kayıtlı bir mecmua içindedir. Süleymâniye Kütüphanesi'nde, Yazma Bağışlar Kitaplığı 3436 numarada da ikinci bir nüsha bulunmaktadır.

Müellif eserin birinci sayfasında tecvid konusunda, ilgisizlik ve ihmalin, Kurân-ı Kerîm'in rağbet ve hürmetini bilmemekten kaynaklandığını söyler. Bu eserin yazılması

¹² Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.r., vr. 105a.

¹³ Açıkbaş Mahmud Efendi, *Güzide*, Süleymâniye Kütüphanesi, H. Hayri – H. Abdullah Kitaplığı, nr: 146, vr. 1b-51a.

hakkında “Bu risâleyi şerîfi muteber tecvid kitaplarından aldım, bir araya getirdim ve yeni başlayanlara kolaylık olsun diye Türkçe’ye çevirdim. Kaideler ile doldurdum ki rağbet edenler, bu risaleyi toplu bulup öğrencilerine öğretmeye rağbet edip bu hakiri hayır dua ile ansınlar ve yanlış ve hatalarımızdan dolayı da istiğfar etsinler.”¹⁴

Güzide’yi yazarken Farsça ve Türkçe pek çok tecvid risalesinden faydalanan Mahmud Efendi, bu risalelerin isimlerini şöyle sıralar:

“*Neşri, Şâtıbiyye, Câbirî, Teysîr, Secâvendî, Dürre-i’l- Cezerî, Dürrei’l-Ferîd, Tûhfeti’l-Huffâz, Hallu’r-Rumûz, Kavâidü’l-Adl, Kasîde-i Cemâleddin.*” Adı geçen kitapların, güzîde söz ve kaidelerini alarak bir araya toplayan Mahmud Efendi, bu yüzden, risalesinin ismine “*Güzide*” adını vermiştir. Çünkü O’na göre, “Bunlar En Yüce Kitab’ın güzidesidir.”¹⁵

Müellif tecvid kaidelerini 29 bâb içinde anlatmıştır. Eserin ilk sayfalarında 29 bâbın kaidelerini maddeler halinde yazmış, sonraki sayfalarda 29 bâbı örneklerle açıklamıştır. O’na göre her bâb, okuyucular için marifet hazinesidir. Bunlar sırayla şunlardır:

1. Dişlerin aksâmı hakkındadır.
2. Mahreç harfleri hakkındadır.
3. Hurûf-u sıfat hakkındadır.
4. Sâkin nûn, tenvin ve izhâr hakkındadır.
5. İdgâm-ı ma’al gunne hakkındadır.
6. İdgâm-ı bilâ gunne hakkındadır.
7. İklâb-ı ma’al gunne hakkındadır.
8. İhfâ-ı ma’al gunne hakkındadır.
9. Sakin mim’in hükmü hakkındadır.
10. İdgâm-ı sağîr hakkındadır.
11. İdgâm-ı kebîr hakkındadır.
12. Râ’nın tefhimi ve terkiki hakkındadır.

¹⁴ Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.r., vr. 1b.

¹⁵ a.g.r., vr. 1b.

13. Lâm'n tefhimi ve terkiki hakkındadır.
14. Medler hakkındadır.
15. Kinâye hâ'sı hakkındadır.
16. Vakf'ın hükümleri hakkındadır.
17. Sukûn, revm ve işmâm hakkındadır.
18. Vakf'ın keyfiyeti hakkındadır.
19. İşârat-ı vukuf-u secâvendî hakkındadır.
20. Sekte hakkındadır.
21. Lahn-ı celî ve hafî hakkındadır.
22. Hemzetaryni melâ sıfateyni hakkındadır.
23. Munfasıl hemze hakkındadır.
24. Münferid hemze hakkındadır.
25. Hemzenin harekesinin sâkine çevrilmesi ve onun öncesi hakkındadır.
26. Ebû Amr mezhebinde hemzenin terki hakkındadır.
27. Yedi kıraat ve şakirtlerinin isimleri ve ebced harfleriyle rumûzâtı hakkındadır.
28. Fatihânın kuralları hakkındadır.
29. Kurân'ı kimin topladığı ve kimin çoğalttığı hakkındadır.¹⁶

Müellif hattı olmayan eserin son sayfasından anladığımız kadarıyla Muhammed b. Abdullah tarafından h.1055 yılının Rebûlevvel ayında, bir cumartesi günü ikindi vakti kaleme alınmıştır.¹⁷

¹⁶ Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.r., vr. 1b-2a.

¹⁷ a.g.r., vr. 51a.

II. FİKİRLERİ

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin fikirleri, şiirlerinden ve *Evrâd-ı Fethiyye Şerhi*'nden faydalanılarak özetlenmiştir. *Evrâd-ı Fethiyye*, Hz. Peygamber'in hadislerinde geçen zikirleri ihtiva eden bir risâle olduğu için Açıkbaş Mahmud Efendi'nin fikirleri daha çok zikirler konusunda olmuştur. Fikirleri, Allâh Teâlâ'nın isimlerini okumanın ve ne kadar okunduğunda, bize ne gibi faydalar sağlayacağı hakkındadır.

Evrâd-ı Fethiyye'ye “Estağfirullah el-Azîm” ile başlanmakta ve bu üç defa söylenmektedir. Dua talebinde fazlalaştırma güzel olduğu için üç defa söylendiğini belirten Mahmud Efendi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in namazı bitirince üç defa “Estağfirullah” dediğini belirtmektedir. O'na göre istiğfarı iki defa söylemek yeterli olsa da “Allâh-u Teâlâ tektir, teki sever.”¹⁸ Hadisi gereğince tek sayı olarak söylemek daha güzeldir. Sayıların bu amaçla tekrarlanmasında ilk sayı üç olup bu sayıyı daha da çoğaltılabilir. Bu sayılardan en kâmil olanı ise 70 sayısıdır.¹⁹

Müellifin sayılarla ilgili yorumlarını şiirlerinde de görmek mümkündür. Örneğin yedi sayısı ile ilgili şunları söyler:

Yedi zincir-i cisnûnem yedi iklîme değer

Yedi nahcir-i fenûnem yedi iklîme değer

Yedi dildir yedi sünbül yedi iklîme değer

Yedi güldür yedi bülbül yedi iklîme değer

¹⁸ Müslim, Zikir-2.

¹⁹ Açıkbaş Mahmud Efendi, *Evrâd-ı Fethiyye Şerhi*, vr. 54b.

Yedi ma'şuk yedi âşık yedi iklîme değer

Yedi Azrâ yedi Vâmık yedi iklîme değer

Yedi Resmî yedilerdir yedi iklîme değer

Mahfî yedilerdir yedi iklîme değer²⁰

O'na göre sâlik,²¹ ilk önce “Estağfirullah” der. Burada kendi varlığını ve diğer şeylerin varlığını, Allâh Teâlâ'nın Zât-ı Pâk'ından başka bâki kalmayacak derecede saklamasını ister. Zira tahkik ehline göre beşerin varlığı Allâh Teâlâ'ya ulaşmada fenâ derecesindedir, engeldir ve büyük günahdır.

Bu konuda demişlerdir ki:

Vücudun zembün lâ yukâsu zembün (Senin varlığın günahdır ki hiçbir günah onun seviyesine çıkamaz.)²²

Müellif bazı şiirlerinde fenâ ile ilgili olarak şunları söyler:

Bu âlem-i fânide ne mîrim ne vezîrim

Üftâde-i vâdi-i fenâda merd-i hakîrim²³

Zevk-i ebedî istersen bizim fenâda

Ervâh-ı sıfat-ı kıyd-ı sûrdan gûzar eyle²⁴

“Estağfirullah” Allâh Teâlâ hazretlerinden mağfiret²⁵ talep etmektir. “Ve etübü ileyh” ise istiğfardan sonra tevbe zikrinin olması ve kulun günahının bağışlanması içindir. Kul, bazen günah işler, bazen de tevbe eder. Bu durumda istiğfar etmiş olur.

²⁰ Belîğ, İsmail, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyâ-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, 1.bs., Ankara 1998, s.156-158.

²¹ Sâlik: Yolcu. Allah'a giden yolu tutana, seyr halinde olduğu sürece, mürid ile muntehî (vâsıl, eren) arasındaki mutavassite sâlik denir. Bkz. Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, 4. bs., İstanbul 1999, s.451.

²² Açıkbâş Mahmud Efendi, a.g.r., vr.53b.-54a.

²³ Belîğ, a.g.e., s.156-158; Mehmed Şemseddin, (Ulusoy) Efendi, *Bursa Dergahları (Yâdigâr-ı Şemsî I-II)*, Hazırlayanlar: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa 1997, s.562.

²⁴ Belîğ, a.g.e., s.156-148.

²⁵ Mağfiret,günahı örtmektir. Bkz.*Evrâd-ı Fethiyye Şerhi*,vr.53b.

Tevbesiz istiğfarın sâlike hiçbir faydası olmaz. Sâlik, tevbe etmeyip gûnahtan uzaklaşmazsa melekût âlemine²⁶ ulaşamaz.²⁷

Fevr-i ârâyım dersin eğer arş-ı kabûle
Resmî gibi sen de âhî vatan der-sefer eyle²⁸

Ayrıca her sâlik, Allâh Teâlâ'nın Yâ-Kahhâr ismine devam ederse nefis-i hevâ (nefsânî istekler) kırılmış olur ve gönlünden dünya sevgisi çıkar. Bunun sonucunda sâlikte safây-ı bâtın (iç saflığı) meydana gelir.²⁹

“Subhâneke mâ şükrânen hakkun şükürin”³⁰ cümlesinde görüldüğü üzere müellif zikir, şükür, marifet ve ibadetin birbirine bağlılığını şöyle anlatır:

“Lâyıkıyla ibâdetin yokluğu lâyıkıyla mârifetin yokluğuna sebeptir. Lâyıkıyla mârifetin yokluğu, lâyıkıyla zikrin yokluğuna sebeptir. Lâyıkıyla zikir, lâyıkıyla mârifete bağlıdır. Yani lâyıkıyla mârifet olmayınca lâyıkıyla zikir olmaz. Lâyıkıyla zikrin yokluğu ise lâyıkıyla şükrün yokluğuna sebeptir. Lâyıkıyla zikir lâyıkıyla şükre bağlıdır. Yani lâyıkıyla zikir olmazsa lâyıkıyla şükür olmaz. Bu üçünden her birisi sonrasına bağlıdır. İbadetlerin lâyıkıyla olmadığı, mârifetin lâyıkıyla olmadığı yönündendir. Bir kimse iyi bilmeyince iyi ibadet etmez. Mârifetin lâyıkıyla olmadığı, zikrin lâyıkıyla olmadığı yönündendir. Zikrin lâyıkıyla olmadığı, şükrün lâyıkıyla olmadığı yönündendir. Bir kimse lâyıkıyla şükretmezse zikri yerinde olmaz.” Şiirlerindeki bazı fikirlere de şunları örnek verebiliriz:

Aşk ve Muhabbet

El-minnetullâh ki olup canla bende
Meydân-ı muhabbetle nazar gerde-i pîrim
Men âşık-ı mâşûk dem-â gam bana ey dost
Lûtfeyle kerem eyle hemîşe nazar eyle³¹

²⁶ Melekût âlemi: Gayb âlemi. Bkz. Uludağ, a.g.e., s.358.

²⁷ Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.r., vr.55a.

²⁸ Belîğ, a.g.e.,s.156-158.

²⁹ a.g.r., vr.82b.-83a.

³⁰ a.g.r.,76a.

Meclîs-i âşıkın olmaz revnâk-ı cânansız
Lâ-cerem cem olacak şem-i isteriz³²

Gönül

Ey dil eğer dilersen adın olur her bend
Noksan-ı ayıbımı bel-dâr taleb-i kemâl ola

Ey dil eğer dilersen sehbâr-ı arş olasın
Kaf-ı ferâgab içre i'kây-ı bî-nîşân ola

Dünyâ metâi için mihrine her dîninin
Küllî arş-ı dirleme hurşîd-i âsumân ola³³

Cân ve Cânân

Cân iklimine râh-ı aşk içinde cânân isteruz
Cân verirler derde sanma gerek dermân³⁴

Şerîat

Şer' ile yürüyelim âleme burhân olalım
İttifâk ile gözüm mahrem-i sultân olalım³⁵

³¹ Belîğ, a.g.e.,s.156-158.

³² Açıkbaş Mahmud Efendi, (Resmî mahlaslı olarak yazılmış beş varaklık şiirler), Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3563, vr. 29a.

³³ Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.y., vr.28b.-29a.

³⁴ a.g.y., vr.29a.

³⁵ Beysanoğlu, Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, c.1, İstanbul 1957, s.146.

Fakr

Bârî'ye şükr mâlik-i gencine râzım
Yok sim-ü zer'im gerçi bu dünyâda fakîrim³⁶
Kimdir kapımda Resmî etmeden demiş Habîb
O, bu fakîre hod sebab ihtirâmdır³⁷

Fenâ ve Bekâ

Mahv eyle varlığını bu zulmet-i fenâda
O âlem-i bekâda zerre-i yegâni âfitâb ola
Ey dil eğer dilersen âlemde ömr-ü bâki
Bu zulmet-i fenâda ser-haşme-i hayât ola³⁸

Müellifin Süleymâniye Kütüphanesi'nin Hacı Mahmud Efendi bölümünde, numara 3563'da kayıtlı olan beş varak olarak günümüze ulaşmış olan şiirlerine şunları da örnek olarak verebiliriz:

Halimi ağlar isem âlemi seylab tutar
Kıssayı söylersem gözlerimi hâb tutar
Harem-i kûyını tavaf eden eyâ Kâbe-i hüsn
Yüzünü kible görür kaşını mihrab tutar
Cevheri göricek ey dürr-i girân-mâye-i sinin
Lebb-ü dendânını la'l-i dürr-i sî-râb tutar
Ben zâifin yüzüne sepmek için elde müdâm
Merdüm gözlerimin şişe-i güllâb tutar
Gözleridir dîl-i hastaya ölen canlar çün
Lebb-i cân-bahşî revân birdir cüllâb tutar

³⁶ Belîğ, a.g.e., s.156-158; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s.562.

³⁷ Açıkbaş Mahmud Efendi, (Resmî mahlaslı olarak yazılmış beş varaklık şiirler), Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3563, vr. 29a.

³⁸ Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.y., vr.28a.

Dîl-i miskîni bend etmeye dîvâne sıfat
Halka halka saçî zinciri ile güllâb tutar
Bezm-i aşkında gamın nakl edüben Resmî müdam
Leblerin yâdına âb-ı ayn-i nâb tutar³⁹
Sâkî sun imdi ki îyd-i sıyamdır
Vakt-i safâ ve îyş-u dem nûş-u câmdır
Şol irdin ki âb-ı hayata Hızır gibi
Hakî Resmî cur'ası yuhyi'l-izâmdır
Ferdây-ı îyd-ı sohbeti yârân müştefik
Bir zer rûz-u saat ferhunde kâmdır
Hani gözün acemî okursa çeker feten
Mahmûr-i hâb feten-i mest-i müdâm
Tûbâ misali arşa salar mayesin müdâm
Kad ki aceb kıyamet-i serv-i kıyâmdır
Didim nedir bu zülf-ü rûh ey mah-ı rûh
Didi ki sünbül sanem subh-u şâmdır
Kimdir kapımda Resmî etmeden demiş Habîb
O, bu fakire hod sebep ihtirâmdır.⁴⁰

Tarih düşürmekte mâhir olan Mahmud Efendi'nin bu şiirlerine de birkaç örnek verilebilir:

Lutf kıl Ya Râb ibadullaha ihsân isteriz
Gence dîr tarihi ama vird-i handân isteriz
(IV. Mehmed tahta oturunca söylediği beyit)⁴¹

Seyyid-i Mahmûd-i âlem mültecây-ı hâs u âm
Şatt-i Amid sahilinde yaptı bir cây-i ferağ
Ab-ı Kevserdir suyu, her nâhlî bir tûba mîsali
Görse Düzeğ ehl-i varmaz cennete eyler dimağ

³⁹ Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.y., vr. 28b-29a.

⁴⁰ a.g.y., vr. 29a.

⁴¹ Belîğ, a.g.e., s.158.

Enverî, Hâkânî bilmez nağme-i güftârımı
Hem zebânî bülbül olmaz, gülşenî âlemde zağ
Tarihim sekiz ider idrakî usul ola
Nükte-i serbestimi halleyeyen ahbâb-ı sanih
Kilk-i pîri Nakşibendî kudret-âsâ Resmîdür
K'ol Aziz'in tarh-i aceb ism-ü Resmî Çarbâğ 1044

(Amcası Aziz Mahmud Urmevî'nin Çarbâğ Köşkü'ne tarih)⁴²

Allâh Teâlâ'nın isimleri zikrinde tarîk-i hitâbet⁴³ ve tarîk-i gaybet⁴⁴ seçilmiştir. Sebebi şudur ki o huzur mertebesidir ve Allâh Teâlâ'ya hitâbî yönelme gaybet yoluyla olur. Zikirde olmaz.⁴⁵

Müellif, Allâh Teâlâ'nın isimlerini zikrederek o isimleri okumanın kullara hangi yönlerden gerekli olduğunu açıklamıştır. İlk önce “Allah” lafzıyla başlamıştır ki bu isme kemâl sıfatlarından hepsi delâlet eder.⁴⁶ O isim ki Sûfiyye katından ism-i ayn-ı müsemmâdır. Onların isimden murâdı ise Zât'ı olur.⁴⁷ Bunlardan sonra Allah Teâlâ'nın isimlerine şu örnekleri de verebiliriz:

Yâ Selâm; yani her âfet ve noksandan münezzehtir. Mahmud Efendi'ye göre bu ismin özelliği, bir kimsenin, bir hastaya yüz altmış bir defa okuduğu zaman o hastanın iyileşmesidir.⁴⁸

Diğer isimlerle ilgili yorumlar da bunun gibi olup her ne kadar o dönem için kabul görse de günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir.

Yâ Müheymin; yani ey gözleyici ve gizleyici.⁴⁹

Yâ Azîz; yani her nesne üzerine galip olan.⁵⁰

⁴² Beysanoğlu, a.g.e., s.147.

⁴³ Açıkbâş Mahmud Efendi, a.g.r. vr.80a.

⁴⁴ a.g.r., vr.80a.

⁴⁵ a.g.r., vr.79b.

⁴⁶ a.g.r., vr.78b.

⁴⁷ a.g.r., vr.79a-79b.

⁴⁸ a.g.r., vr.81b.

⁴⁹ a.g.r., vr.81b.

⁵⁰ a.g.r., vr.82a.

Yâ Hâlık; yani eşyay-ı muktezâyı hikmet üzere takdir ve tayin edici.⁵¹

Yâ Muiz; yani ey aziz eyleyici.⁵²

Yâ Halîm; yani ey hilm sahibi.⁵³

Yâ Gafûr; yani sonsuz bağışlayıcı.⁵⁴

Yâ Aliyy; yani ey yüce ve münezzeh olan.⁵⁵

Yâ Vedûd; yani ey kullarını sevici.⁵⁶

Yâ Kayyûm; yani her zaman halkın koruması ve tedbirinde olan.⁵⁷

Yâ Vâhid; yani ey ulûhî sıfatlarda tek olan.⁵⁸

Yâ Ehad; yani ey zâtı yegane olan. Vâhid sıfatta ortağı olmayan demek iken Ehad zâtında ortağı olmayan demektir.⁵⁹

Yâ Vefî; yani mü'minleri seven.⁶⁰

⁵¹ Açıkbaş Mahmud Efendi, a.g.r., vr.82a.

⁵² a.g.r. vr.83b.

⁵³ a.g.r. vr.84b.

⁵⁴ a.g.r., vr.84b-85a.

⁵⁵ a.g.r., vr.85a.

⁵⁶ a.g.r., vr.86a.

⁵⁷ a.g.r., vr.88b.

⁵⁸ a.g.r., vr.89a.

⁵⁹ a.g.r., vr.89a.

⁶⁰ a.g.r. vr.,87a-87b.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Nakşibendî-i Atîk Dergâhı ve bu dergâhta başta Açıkbaş Mahmud Efendi olmak üzere postnişin olan on iki kişi tanıtılmış olup, özellikle onlardan biri olan Açıkbaş Mahmud Efendi'nin eserleri, fikirleri ve ailesiyle ilgili bilgiler topluca verilmeye çalışılmıştır.

Daha önce Bursa ile ilgili çalışmalar yapılırken Nakşibendî-i Atîk Dergâhı'ndan ve Açıkbaş Mahmud Efendi'den bahsedilmiş olsa da buralarda geçen dağınık bilgiler, aralardaki boşluklar da giderilmeye çalışılarak bir araya getirilmiştir.

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin amcası Aziz Mahmud Urmevî'nin idamının sebepleri tam olarak belli değildir. Nâimâ ve Peçevî tarihlerinden ve *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nden istifade edilerek, ihtimalli de olsa sonuçlar çıkarılmıştır.

Açıkbaş Mahmud Efendi, hakkındaki iddialar sonucu otuz kadar âlimin imzaladıkları dilekçe ile yönetime şikâyet edilmiş Şeyhin Bursa'dan sürülmesine karar verilmiştir. Ancak nereye sürüldüğüne dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* isimli kitabında Mahmud Efendi'nin eserleri hakkında bilgi verirken onun bir *Dîvançe*'si olduğundan bahsetmektedir. Ancak bu *Dîvançe* ile ilgili hiçbir kayıda ulaşamadık. Şeyh'in diğer eserlerinden *Risâle-i Nurbahşiyye*, Nurbahşiyye, Kübreviyye ve Nakşibendiyye tarikatlerinin günlük virdlerini anlatan bir risâledir. Adı geçen risâle tanıtılırken diğer iki eserinden daha az sayfaya sahip olduğu halde onlardan daha genişçe tanıtılmıştır. Çünkü müellif bu eserinde diğerlerinden farklı olarak kendi tarikat silsileleri hakkında bilgi vermiştir.

Molla İlyas ilk önce babaları Şeyh İsa Nurbahşî'ye hizmet etmiştir. Daha sonra ise Kubreviyye tarikatına mensup olan Şeyh Abdulhay Geylânî'ye hizmet edip ardından da Nakşibendiyye tarikatına mensup olan Derviş Âhi Hüsrev Şâhî'ye hizmet etmiştir. İşte Mahmud Efendi *Risâle-i Nurbahşîyye* adlı eserinde bu üç tarikatın günlük viridlerinden bahsetmekte, Hz. Peygamber'e kadar ulaşan silsileleri hakkında da bilgi vermektedir. Biz de bu bilgilerin faydalı olacağı düşüncesiyle adı geçen risâleyi diğerlerinden daha uzun tanıtmak durumunda kaldık.

Evrâd-ı Fethiyye Şerhi ise Kubreviyye tarikatına mensup Ali Hemedânî'ye ait olan *Evrâd-ı Fethiyye* adlı risâleye yapılmış olan bir şerhtir. Bu risâledeki zikirleri anlatırken ayetlerden, hadislerden ve bazı alimlerin görüşlerinden de bahsetmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın isimleri zikredilip, o isimleri okumanın bizlere ne gibi faydalar sağlayacağını, gerek Hz. Peygamber'in hadislerinden gerekse de alimlerin görüşlerinden faydalanıp açıklamış, bu açıklamaları yaparken kendi görüşlerini de yeri geldikçe zikretmiştir.

Mahmud Efendi'nin eserlerinden bir diğeri olan *Güzîde*, yirmi dokuz bab üzere kurulmuş bir tecvid risâlesidir. Pek çok tecvid risâlesinin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğundan bu risâleleri *Güzîde*'de toplu olarak görmek mümkündür.

Şiirleri, Süleymâniye Kütüphanesi'nde bir koleksiyon içinde beş varak halinde olan ve ayrıca *Güldeste*, *Osmanlı Müellifleri* ile *Yâdigâr-ı Şemsî* gibi kitapların yardımıyla tarih düşürmeyle ilgili olarak yazdığı bazı şiirlerine ve beyitlerine de ulaşılan Mahmud Efendi'nin, bütün bu şiir ve beyitlere sahip olduğu kesin delillerle ispatlanmış değildir. Bizim bunlar hakkında kullanabildiğimiz tek ölçü, şiir ve beyitlerin pek çoğunda “Resmî” mahlasının ve eserin bir yerinde de “Mahmud” isminin geçmiş olmasıdır. Biz çalışmamızda, birkaç tane şiirini alıp bazı fikirlerini de bunlara dayandırdık.

Çalışmamızın, bu konuda yapılacak daha sonraki çalışmalarda en azından bir ön bilgi vereceğine ve problemlerin daha kolay haline zemin hazırlayacağına inanmaktayız.

KAYNAKLAR

- Açıkbaş Mahmud Efendi, Güzîde, Süleymâniye Kütüphanesi, H. Hayri – H. Abdullah Kitaplığı, nr: 146.
-, Evrâd-ı Fethiye Şerhi, Süleymaniye Kütüphanesi, H.Hayri-H.Abdullah, nr. 146.
-, Risâle-i Nurbahşiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, H.Hayri-H.Abdullah, nr. 146.
- Ali Emîrî Efendi, Esâmî Şu'arâ-yı Âmid, haz. Galip Güner-Nurhan Güner, Anıt Matbaası, Ankara 2003.
- Banarlı, N. Sâmi, Resimli Türk Edebiyatı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.
- Beliğ, İsmail, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyâ-ı Dânişverân-ı Nâdiredân, Haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, 1.bs., Ankara 1998.
- Beysanoğlu, Şevket, Bütün Cepheleriyle Diyarbakır Tarihi, Şehir Matbaası, İstanbul 1963.
-, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, c.I, İstanbul 1957.
-, Anıtları ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi, Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, c.II., Ankara 1996.
- Bilkan, Ali Fuat, Hayrî-Nâme'ye Göre XVII. yy.'da Osmanlı Düşünce Hayatı, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- Bruinessen, Martin Van, Kürdistan Üzerine Yazılar, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Bruinessen, Martin Van-Hendrick Boeschoten, Evliya Çelebi Diyarbakır'da, çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, c.I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, 22. bs., Ankara 2005.
- Eşrefzâde, Şeyh Ahmed Ziyaeddîn, Gülzâr-ı Sülehâ, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BEEK), Orhan Kit., nr. 1018/2
- Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yayına Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, (Topkapı Sarayı Bağdat 305 numaralı yazmasının transkripsiyonu-dizini), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Gazzizade Abdüllatif, Hülasatü'l- Vefeyât (TAM: Terâcîm-i Ahvâl-i Meşâyih) , BEEK, Genel: nr. 2162.

- Gazzizâde Abdüllatif,
Gündoğdu, Cengiz, Ravzatü'l-Müflihun, BEEK, Orhan Kit., nr. 1041.
"Sultanahmet Câmii İlk Cuma Vâizi: Abdülmecid Sivâsî (Vâizlik Hizmetleri, Sultanahmet Câmii'ne Atanması, Va'z Üslûbu)", Tasavvuf Dergisi, sy.4, Yıl.2, Eylül 2000.
- İsmail Paşa,
Kara, Mustafa, Hediyetü'l-Ârifin, Mektebetü'l-Akniyye, İstanbul, ts., c.II.
"Bursa Tekkelerinin Alfabetik Olarak İsimleri ve Belli Başlı Kaynakları", UÜİFD, c.II, sy.2, Yıl.2, 1987.
-, "Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar-I", UÜİFD, c.III, sy.3, Yıl.3, 1991.
-, "Bursa Tekkeleri ve Tasavvufî Hayat Üzerine Genel Bir Değerlendirme" UÜİFD, c.II, sy.2, Yıl.2, 1987.
-, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler, Sır Yayınları, 2. bs., Bursa 2001.
-, Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergah Yayınları, 3. bs., İstanbul 1990.
-, Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar, Sır Yayınları, Bursa 2004.
- Kâtip Çelebi,
....., Fezleke-i Târih-i Osmânî, Hüdavendigar Matbaası, 1298.
Mizânu'l-Hak fi İhtiyârî'l-Ehakk (İslâm'da Tenkit ve Tartışma Usûlü), sadeleştirenler: Süleyman Uludağ - Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2001.
- Kepecioğlu, Kamil,
....., Bursa Kütüğü (BK), (Mustafa Kara Özel Kütüphanesi'ndeki Fotokopi Nüsha), c.I-IV.
- Korkusuz, M. Şefik,
....., Tezkire-i Meşâyah-i Amid (Diyarbakır Evliyaları), Baskı-Yıldızlar Ofset, İstanbul 1997.
- Kufralı, Kasım,
....., "Molla İlâhi ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiyye Muhiti", TDED, c.III, sy.1-2, (30 Kasım 1948).
- Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Efendi, Bursa Dergahları (Yâdigâr-ı Şemsî I-II), Hazırlayanlar: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa 1997.
- Mehmet Süreyya,
Müslim, Ebu'l-Hüseyn, Müslim b. El-Haccac el-Kuşeyrî en-Nişâbüri, Sahih, Çağrı Yayınları, c.I-III, İstanbul 1981.
- Nâimâ Mustafa Halebî,
Öcalan, H. Basri, Târîh-i Nâimâ, İstanbul 1283/1866, c.III.
Bursa'da Tasavvuf Kültürü (17. Yüzyıl), Gaye Kitabevi, Bursa 2000.
- Peçevi İbrahim Efendi,
Süleyman Hâlis, Peçevi Tarihi, Matbaa-i Âmire 1283.
Vefeyatnâme, Mustafa Kara özel kütüphanesindeki fotokopi nüsha.
- Şeyhî Mehmed Efendi,
....., Vekâyi'ul-Fuzalâ, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, c.I, İstanbul 1989.
- Tosun, Necdet,
....., Bahâeddin Nakşîbend, Hayatı Görüşleri Tarikatı, İnsan Yayınları, 1. bs., İstanbul 2002.
- Uludağ, Süleyman,
....., Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, 4. bs., İstanbul 1999.

- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, c.III, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 2. bs., Ankara 1977.
....., Osmanlı Tarihi, c.III, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 3. bs., Ankara 1983.
- Yılmaz, H. Kamil, “Açıkbaş Mahmud Efendi”, DİA, c.I, s.332, İstanbul 1988.
Yılmaz, Necdet, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfiler, Devlet ve Ulemâ), OSAV Yayınları, İstanbul 2001.
....., “Celâlî İsyancıları” [http:// www.osmanli.org.tr/ dosyaara.php? bolum=1 &id=72](http://www.osmanli.org.tr/dosyaara.php?bolum=1&id=72), 29.05.2006.
....., “Osmanlı’da İlim ve Kültür Hayatı”, [http://www.osmanli.org.tr/ osmanlitasavvufu.php?bolum=8&id=196](http://www.osmanli.org.tr/osmanlitasavvufu.php?bolum=8&id=196), 29.05.2006.

کلمات قدرتیست سندن دوه بو ستر عبارت خواجه کمان قدس الله تعالی او را هم
 طریقت استی آنک اوزرنه در اقل هوش در دم . نظر در قدم سفر
 خلوت در انجمن . یا دگره با رکشت . نگاه داشت . آه و آشف
 و غیر این همه بند آشفتی بویون و انجمنی بیست صابن ^{میان} ختمی بود
 بوطا نطق غایتک مصلحتی آن جمله سندن اوج کلمه در آهی در در
 اول اوج کلمه تک . بری و توفی زمانی و بری و توفی عددی و بری
 در آهی و توفی تکلی در جمله ای اول بر کلمه اول نور . چون که خواهم نظری
 سر خالقه بیسلسله خواجه کماندر . لا بحرم انوارک ترجمه سنده کند و الفاظ
 مصلحتی بری که ذکر اولان عزیزتر از هر طریقتی بلک اکامو موقوف عبارت
 شرحی بر کلمه اول بر شکر چمنده بی انجا و التفسیر لوظم کرده شرح
 اول نور . اول نقش بند نه اوله و توفی بله و نور . اندک اول اول بر
 رشمه در زبیر **این فارسی** و این چند کلمه ستر که مشهوره است که
 منی کرد بر طریقت حضرت خواجه کمان عالی شان علیه الرحمه و آلهم
نظم معنی نقشند آن باشد . که در نقش غیر ستر است
 نقش الله را بصیر و لر . بنکار و جویا مل و اصل
 نقش بند و بلوغ در آن ذات . محو سازد نقوش موجودات
 هوش در دم عبارت از نقش . بر دانه از درون کس

باشد اوز حضور و آگاهی . که در غفلت بر آن بر آهی .
 نظر در قدم که سالک را . رفت دامت بهر و در صحرا .
 نظر او به پشت با بایید . که بر آکنده کی سب لاید .
 یا می خودی چو روی دهند . از خفت بر آن قدم بنهند .
 سفر در وطن کنده سفری . سالکی در طبیعت بشندی .
 نظر سازد و مینه را و شکی . بصفت خمیده و ملکی .
 شد اشارت در انجمن خلوت . آنکه با آرز باشد شغل عزت
 با که ظلم بجای می سازد . باطن از غیر حق بیس و آزد .
 با کرد آنکه سالک آگاه . هر زمان لا اله الا الله .
 بر یا با بدل هر دو طبری . متصل کوید از ستر حقیقی .
 بازگشت آن بود هر باری . از پس ذکر در خال آری .
 که خدا یاز ذکر مقصودم . توی و هم رضای تو بودم .
 تا شود نفی جمله خاطر خا . ذکر فالحی شود ز غیر خدا .
 نکته از نگاه داشت بینی . بر خط طر مژگندست یعنی .
 که مگر چو ذکر گفته شود . خاطر اصلا بغیر حق بزود .
 معنی یاد داشت کشته نام . ذوق و آگاهی کجی بر دوام .
 که در توفی زمانی آنکه کسی . هست واقف ز حال خویش بری

اولاد که خرد و دانا شناخت صورت برین گوی آکنده نقش بود بر آن
 اوز ندین خاطر کوریدید. و دایا را قهری شایخ الم اولم. و مشتای
 توجیه دل عقاب بی او لمی کرد که توجیه حقه و سلیله در آرنی و کلار
 همان بوطا نفیه توجیه حقه توجیه در یخسه بونلا رکندر لوی آرد و کلار
 کور خراوه ابر شینه سینه در. **الکره شریعه طاهره** عقدا نیر
 توجیه شیخ کور نور اینه آما حقیقه آما الاعمال بالذات من جنس
 پس عکرنده در هر بی که حقدان او بوی سوب طوفی همای
 حقی سوب طو مقدر. **تمت بعون الله تعالی**

و حسن توفیق علی بر العبد الضعیف الحق
 الی رحمة اللطیف محمد بن عبد الله
 اللهم صل و سلم علی سیدنا محمد
 و آله و صحبه اجمعین و سلم علینا
 و علینا و علینا
 و عطف علینا و الحمد لله
 رب العالمین

مرصوم ضوجه **عبدالله افندی**
غیر ایله یاره اولمه ۱۳۲۳

کان بگریست یا بعدر روان. **بجنورت و یا بغضات آن.**
 اذ عوف کیر آن بود عودی. **حضر اندر و جسیتر شای ابری.**
 ذکر را طاق طاق گفتی و آن. **هم بود ذکر قلب فی بزبان.**
 دو صفت در توفیق بیست. **بجی آگاه و حاضری و لست.**
 که نماید تعلقی و بیکر. **عیر صی اندران زمین و زینر.**
 ذکر آرد و توجیه از هم شو. **سوی قلب صنوبری شکار او.**
 جوی توجیه نگاه داشت است. **وان بفکر و جوارح و بدینست.**
 علم بنده بر آنکه حضرت دوست. **دانا ناظر و مست اهداوت.**
 عدم محض دیدن خود را. **چونکه بود مطلقست خدا.**
 وان کالتش که در صفات بود. **بر توفی آفتاب ذات بود.**
 چشم و زل باشد شیشه بچی. **کند اثبات صق و نفی فیرق.**
 را بطراست آنکه سالی اگاه. **خالصا تخلصا لوجه الله.**
 خویشین را ز جان کند و اصل. **پس پیری مکتب و کابسل.**
 بتمام شایهات شده. **مجتبی خاص ذات شده.**
 دست در آتش از نوب. **در بندد و بروز جل طلب.**
 صورتش دانا بهش نظر. **دارد از راه حقیقا قلب و لجر.**
 بولکام را بیکه در بر. **و حقیق نسبت و افرودر. و حقیق نسبت.**

بنا شرح اواد الفتحيه بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم ويستعين
 استغفر الله العظيم . اوج ترة و دنيوره . يعنى مغفرت طلب ايلرم الله تعالى
 حضرت نيزان كره اولودور . بلكه استغفار ك معنای طلب مغفرت . مغفرت
 كناهى اولونكدر . بس معنای استغفر الله العظيم ك معنای توبه و ترك عظيمه
 تكري عالدين طلب ايلرم كناهى استغفار . تا غره ظاهير فليده و نيا دود
 واقترده . حتى بويريبيك اولو ظاهير اذوكى استغفار ك معنای طلب
 كناه دور . قانا كا ملكك و ارباب ملكك اذوكى استغفار ك معنای كندو
 وجود اربابك و سا اربابنا وجودك و تك تظير شو و دن سزول طلب كندو
 نامعناى فداك حتى حتى و معنای حضرت نيزان شهوره و با سوادون ز اولور .
 شفق اولو بيت كناه آند شو و با سوادون الله . ازين اوج كناه استغفر الله
 بس طلب فدا . و شفاق ايقان اولان سالمت استغفر الله و معنای
 بودور ك . الله تعالى حضرت نيزان طلب ايلرم كندو و وجودى و سابر

لهذا

اشكلك وجودى نظرون شعور ايليك . تا نظير شو و ده آيت با كندون غري باي
 فاليه . احمى ك تحقيق قننه و وجود شيرير ك مانع قننا و اعظم كناه دور نيا
 و عسدر عربى وجودك و ذنب الانقاس ذنب . يعنى سلك جوك كناه دور
 صحح كناه . اكا ارباب اولور . كرسوا اولوس ك لفظ استغفر الله صغير مستفاد
 معنای كناه كناه استغفارا ايلرم و ملك اولور و معنا خود مقامه ثابت
 دكلر . بس يكون لفظا اختيارا اولندى جواب اولور ك يوقاهه . مقصود
 اولان معنى استغفار ك يردى . يعنى استغفارا ايلرم انا با بعد انا و ساعه
 بعد ساعه . بو معنای انا و انا استغفار لفظى او ايجدين معنای منبهمى
 ايراد اولمشور . و كرسوا اولوسه ك طلب مغفرتده ظاهير اولور ك اذوكى
 . و نيله . تكه يعنى اوضاع استغفاره و اقع اولمشور . استغفارا ك معنای
 خبر و تبرك اول معنى انا و كسبه ظاهير و كله جواب اولور ك اذوكى لفظى
 اذوكى صيغه اذوكى كاهل شعرا قصدا اولمشور . بده كناه استغفارا
 دكلر . بس استغفارا يعنى اوتان معنى ايجون امر لفظى ترك اولمشور طلب
 مغفرتده ايجون اولندى . كبر قننه و اذوكى اذوكى اذوكى اذوكى اذوكى
 على ايجون . و بود و شريك اولنده استغفارا الله اعظم اوج كره و نيله
 سينا اولور ك صحح كناه كله ك حضرت رسالت نيا صل الله عليه و آله و سلم
 تاريخ اولور كله و سلم و نيله اوج كره استغفارا الله اعظم اوج . و هم

بوابه نگاشته که ای که شکرت آن عظیم است که غشبتن و خوشین بجز که بگوید
 الله فانت انا که برین مثال نیستی ای که اهل حقن کلون بنده کیم نیستی خوری
 رحمة الله علیه بپوشد و الاخذ بالوجهم الامم من لم يصح القرآن
 جهنم و بوسا که شریفه چون دستها بکنون اخذان و جمع ایدم
 و توحید عبادت که توحید نامشدی اولانکه اخذای انسان اوله و قواعد
 الی طوله و غیره تا که را عیب اولانکه بوسا که جامع اولانکه طایفه تعلیم
 آنکه رغبت ایدوب هیچ چیزی خیر دعا ایدایا و ایدله و سهو و خطا و زون
 اولوری استعفا ایدله و اولی که بپوشد و اولانکه اولانکه اولانکه
 نشسته شایسته جمع می باشد و بجا و نوری و دره و جزو کار
 ذرة الفریح و حفظه و حفظه و حل التورون و قواعده و قضیه
 مجال تدین و بعضی از این رساله کردن و اخی و اولانکه و توری که اولانکه
 داعی بعضی علمای جمع ایدله و انار و اولانکه و اولانکه و اولانکه و اولانکه
 کتابی که از این علمای و اولانکه و اولانکه و اولانکه و اولانکه و اولانکه
 اولانکه و اولانکه و اولانکه و اولانکه و اولانکه و اولانکه و اولانکه
 و یکی طوفان با بجزده چون عدلین و روح ایدم هر کس را بجز
 سنالین بر معرفت خویشی حاصل اولور **باب الاول و شکر**
 و اقسامی بیایاننده در **باب الثانی** خارج حروف بیایاننده در **باب**

بار

باب الثانی صفات خود بیایاننده در **باب الرابع** نون ساکن و توجع الطهار
 بیایاننده در **باب الخامس** اوغام مع الفقه بیایاننده در **باب السادس**
 اوغام با غنم بیایاننده در **باب السابع** اقلام مع غنم بیایاننده در
باب الثامن احطام مع الفقه بیایاننده در **باب التاسع** مع سائلین بیایاننده
باب العاشر اوغام صغیر بیایاننده در **باب الحاد عشر** اوغام کبیر بیایاننده
باب الثانی عشر اوغام و توحید بیایاننده در **باب الثالث عشر** لامه
 تغیر و توحید بیایاننده در **باب الرابع عشر** اوغام بیایاننده در **باب الخامس عشر**
 بهاء که بیایاننده در **باب السادس عشر** اوغام بیایاننده در **باب السابع عشر**
باب الثامن عشر اوغام و اوغام بیایاننده در **باب التاسع عشر** اوغام بیایاننده
 وقف بیایاننده در **باب العاشر** اوغام و اوغام بیایاننده در **باب الحاد عشر**
باب الثانی عشر اوغام بیایاننده در **باب الثالث عشر** اوغام بیایاننده در **باب الرابع عشر**
 بیایاننده در **باب الخامس عشر** اوغام بیایاننده در **باب السادس عشر** اوغام بیایاننده در
باب السابع عشر اوغام بیایاننده در **باب الثامن عشر** اوغام بیایاننده در **باب التاسع عشر**
باب الحاد عشر اوغام بیایاننده در **باب الثالث عشر** اوغام بیایاننده در **باب الرابع عشر**
 و بعضی از این منصفین بیایاننده در **باب الخامس عشر** اوغام بیایاننده در
 الهمة الالهة که اولانکه بیایاننده در **باب السادس عشر** اوغام بیایاننده در
 نه هفتاد و یک **باب السابع عشر** اوغام بیایاننده در **باب الثامن عشر** اوغام بیایاننده در
 و با بجز حروف ر موزان بیایاننده در **باب التاسع عشر** اوغام بیایاننده در

ای دل کرد لر سکر اد ک اوله هنر بند نادانه کردن لکه باشی کوه ایر رسه	نصصا عیبکی لور طاب لیکال اول دانالرا نغنده بر کیکر ایمال اول
جانکه ناکه قصه ابره عطا رحمت	هم آفرینه احمد قیله کاشفاعت
ای دل کرد لر سکر جا وید اوله حیاتک جهدایت که سندنه انجمنه جهاند	خلایله خلقه طوبیله علامده نیک نام اول ای شوخو خصال و محمود خاص و عام اول
جانکه ناکه قصه ابره عطا رحمت	هم آفرینه احمد قیله کاشفاعت
ای دل کرد لر سکر نه بار عز اوله من دنیا تاجی چون هر نه هر د نینک	قاف فرغانه عجره غنقایی به نش اول کلشورد بریده خورشید آسمان اول
جانکه ناکه قصه ابره عطا رحمت	هم آفرینه احمد قیله کاشفاعت
ای دل کرد لر سکر د شکر اوله دست سازنه ساز ایسک عجزه دانی صفا	سکینا کایه خلقه مسکینده بنا اول کم ساکه بد صند نه ساز کاشف خواجه اول
جانکه ناکه قصه ابره عطا رحمت	هم آفرینه احمد قیله کاشفاعت
ای دل کرد لر سکر د شکر اوله کایان یا خود بوی کوی کوشرا ایوب نصیحت	کوز لر صورت هر نیک اوله اهل ای عاقلا ایش بکنده هر لفظه کای اول
جانکه ناکه قصه ابره عطا رحمت	هم آفرینه احمد قیله کاشفاعت
من کلام المرحوم رحمن	رحمه الله تعالی
حالی انزل اسم عالی سلیه ب طوبی حرم کوی طوفانیم ایا کعبه حسن چو هر کوی بیکر ای دین کونمایه منکر بضعیف کوزنه سیم کوزنه لاله بزم کوز لر درد حسنه اوله خایله چون	قصه سولر سم کوز لر و خواب طوبی بوز کوز قیله کوز قاشکی خواب طوبی لب و دندانی لعاب ریزاب طوبی مردم کوز لر مکر شیب کلای طوبی ای جانچی روان بر در جلاب طوبی

<p>خالد خلقه صاچ زنجیری ایله قلا طوبی لباس کادنه آب عینی تاب طو تک</p>	<p>هلیسکینی بندانیکه دپوانه صیفت بزم غنقلده غمناقل ایدو بزرگ شادام</p>
<p>د</p>	
<p>وقصفا و عیش دم نوش جامد فکله ریمه خرمه عی عی العظا آمد بروردوز ساعت فرخنده کامد مخورد خواب قینه و مت ملد قدک غیب قیامت سرو قیامد دیدیکه سبیل نضیح و شامد اول بوغیزه خود سبب اجیزامد</p>	<p>ساقی صون امدی که عهد صیامد شول اردن که آب حیا خضر کی فردای عهد صیحت یاران شفق نوفی کوز کعبی او قور جگر فتن طوبی مثال عشره سال مایین مدام دیدیم نه در بوغیزه رخ ایماه رخ کیمد قابده رحی ایتدنه دش حیب</p>
<p>د</p>	
<p>جا و بر لر در ده صاناکر که در مان لاجم جمع الیق شمع شبتان استور کیم کل ایا بندده اوج ایت جا استور کم قرا کوجورده ماه نایا استور دیو کوججه ای مهر سلیمان استور کلتانده نهم مرغ خوش الحان استور توقه اول قلوبم زار دیرین استور</p>	<p>جانا کلدن غنولجنده جانان استور بلعنا فکر اولمز رونق جانان سن رغلی دوزنده لعل صوبه غم استور ملت زلفده گلها اوله عرضایه فکر استم لعل که دفع اوله قیاسی کبریت خوزار استم کوبنده نوره اول کلفه اولدیریناز لفظ طوبی سن رحی دین</p>
<p>د</p>	
<p>کل یوز کیر ادا لیوب هر غوز زانم کرک کوشه نوش ایدو عین بهار اتم کرک</p>	<p>نوبهار اوتلا سیر مرغزار اتم کرک مغولوز زار ایدو نزار اولد بخت آساجنه</p>

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin Şiirlerinden İlk Sayfalar

EK - 5

17'İNCİ YÜZ YILDA YAŞAMIŞ,
DEVİRİN BÜYÜK ALİMLERİNDEN OLUP,
NAKŞİBENDİ SEYHLERİNDENDİR
ADI MAHMUT, YAZ KIŞ
AÇIK BAŞLA DOLAŞTIĞI İÇİN,
ŞÖHRETİ AÇIKBAŞTIR. ONİKİ İLİM
ÜZERİNE YAZDIĞI KİTABINI, DEVİRİN
SADRAZAMI, KÖPRÜLÜ FAZİL AHMET
PAŞAYA HEDİYE ETMİŞ,
TAKDİRİNİ KAZANMISTIR. BU CAMİDE
ZİKİR VE İRŞADLA UĞRAŞMIŞTIR.
D.T. 1010 — Ö.T. 1077

Açıkbaş Mahmud Efendi'nin Mezarı

Bursa Taya Kadın (Dâye Hâtun) Câmii Haziresi'nin Bir Bölümü

Bursa Taya Kadın (Dâye Hâtun) Câmii ve Haziresi

Bursa Taya Kadın (Dâye Hâtun) Câmii ve Haziresi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı: Kezban ALTINIŞIK

Doğum Yeri : Orhangazi / BURSA

Doğum Yılı : 1976

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu

Lise : 1990-1994

Orhangazi İmam Hatip Lisesi

Lisans : 1997-2002

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yabancı Dil ve Düzeyi

İngilizce – Orta Düzey

25 / 09 / 2006

Kezban ALTINIŞIK